

భో జ కు మార ము

నా ట క ము

కర్త : తాడూరి లక్ష్మీనరసింహారావుపంతులు

పించన్ డిప్యూటీ తహశీల్దారు

రాజమహేంద్రము.

శివ నా

BHOJAKUMARAM

BY

TADURY LAKSHMI NARASIMHA RAU

Retired Dy. Tahsildar

RAJAMUNDRY

1ST EDITION—1000 COPIES.

PRINTED BY

V. VENKATESWARA SASTRULU

OF V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS,

AT THE 'VAVILLA' PRESS,

Madras.—1934.

Copy Rights Reserved.

పీఠిక

భోజకుమారమును నీనాటకము నేను రచించి నలువదిసంవత్సరము లయ్యెను. ఇప్పు డచ్చువేయించి లోకమున కొసంగుచున్నవాఁడను. ఇందలికథ చారిత్రకమైనది. అది దేశములో పామాన్యముగ సర్వజనులకు నెఱుకపడినభోజచరిత్ర యనుగ్రంథమునుండి గైకొన్నవాఁడను. కావున దీనికిఁ బీఠిక విస్తరింపఁ బనిలేదు. ఐనను గథాసంగ్రహ మీచిన్న పీఠిక కనుబంధముగాఁ జేర్చినవాఁడను. పాఠకులెల్లరు దయతో నా యీకావ్యము నాదరింతురుగాక.

రాజమహేంద్రము
24-12-1933.

}

తాడూరి లక్ష్మీనరసింహరావు.

నాటకకథాసంగ్రహము.

ప్రథమాంకము.

భోజకుమారుఁ డేబదియైదుసంవత్సరము లేడుమాసములు
మూడుదినములు గౌడదేశసమేతంబుగ దక్షిణాపథ మేలఁగలవాఁడని
యొక జ్యోతిష్కుఁడు చెప్పటయు భోజకుమారుని భువనేశ్వరీవనము
నకుఁ గొంపోయి వధించి వానితల రాత్రి జాముప్రాద్దువోయినప్పుడు
తెచ్చిచూపుమని ముంజరాజు తన కాజ్ఞయిచ్చినవాఁడని చెప్పి
దుగ్గించుచు భోజకుమారునిఁ బిలిపించి రథముమీఁదఁ గూర్చుండఁ
బెట్టికొని సామంతుఁడైన వత్సరాజు భువనేశ్వరీవనమునుగూర్చి
పోవును.

ద్వితీయాంకము.

వత్సుఁడు చేయనున్న పాపకృత్యము రహస్యంబున విని యది
మానిసింప నిచ్చయించినవాఁడై యాతనియన్న యగుబుద్ధిశాలి యాతని
కంటె ముందే భువనేశ్వరీవనమునకు నిగూఢంబుగఁ బోయి కూర్చుండి
యాతఁడు భోజకుమారసహితము భువనేశ్వరీవనము చేరినతోడనే
వారిని గలసికొనును. అక్కడ మువ్వరకును బెద్దప్రాద్దు సంభాషణము
జరగును. ఆసంభాషణములో భోజకుమారుని వధింపఁగూడదని బుద్ధి
శాలియును నాజ్ఞచొప్పున వధచేసెదనని సామంతుఁ డైనతాను దన
యేలికయైన ముంజరాజుతో ముందు చెప్పియుండుటచే వధచేయక
మాననని వత్సరాజును రాజునాజ్ఞ యుల్లంఘింపఁగూడదని భోజ
కుమారుఁడును వాదించికొందురు. వారు తమతమవాదముల కనుగుణ
ముగఁ గారణములు వక్కాణింతురు. రాజునాజ్ఞ జరపవలయునదే
యని యావాదములోఁ దుట్టతుదకు నిర్ధారణ యగును. అప్పటికిఁ

బ్రాహ్మగుంకి చీకటిపడును. అంత బుద్ధిశాలి వనమునుండి తనయింట
మరలిపోవును. వధార్థమై భోజకుమారుని గొని చెంతనున్న భ
నేశ్వరియాలయములోనికి వత్సరాజు వోవును.

తృతీయాంకము.

భోజకుమారుడు వధింపఁబడె నన్న వార్త పట్టణమెల్లఁ బోక్తుఁ
ముంజరాజును వానిరాణియగు సుశీలాదేవియును భోజకుమార
తల్లి సావిత్రి దేవియును నంతఃపురములో నొక కూటములోఁ గూర్చు
దుగిఖింతురు. విదూషకుఁడును బరిచారికలునుగూడ నందుందు
దుగిఖానంతరమ పరిచారికలు సావిత్రి సుశీలల నూతార్చి లోపలిభః
మునకుఁ గొంపోవుదురు. పిమ్మట ముంజరాజును విదూషకుఁడు
గొంతనే పక్కడ నేయుండి వధ్యమానుఁడగు భోజకుమారుఁ
తమలో ముంజరాజునకుఁ దనర క్తముతో మఱ్ఱియాకులమీఁదఁ బె
రూపమున వ్రాసిపంపిన లేఖ చదివికొందురు. ఆ లేఖలోనిసంగత
విషయమై వారిద్దఱకును బెద్దయుంబ్రాద్దు సంభాషణము జరగును.
సంభాషణములో విదూషకునియుపన్యాసము మిక్కిలి విచిత్రము
నుండును. తుదకు భోజనసమయమగుటయు వారునుగూడ దుగిఖి
శమనము చేసికొని లోపలిభవనమునకుఁ బోవుదురు.

చతుర్థాంకము.

తాను జేసినపాపకృత్యమునకుఁ బశ్చాత్తాపముపుట్టి తనకు శి
విధింపుఁడని తనసభ్యులయిన బ్రాహ్మణులను వేడుటయు నగ్నికుం
బునంబడి ప్రాణములు విడువుమని వారు నిష్పక్షపాతబుద్ధితోఁ దీ
దీర్చుటచే ముంజరాజు నిప్పులగుండ మేర్పఱపించి తనమంత్రియైన
దనగుప్తునితోడను బూర్వపుమంత్రియైన బుద్ధిసాగరునితోడను నిష్ప
గుండమునొద్దకుఁబోయి యక్కడ దుగిఖించును. ఆసమయమందే
ణములోనిప్రజలెల్లరును రేగి రనియు నందుఁ గొందఱు తనభృ

లను వధించిరనియును మఱికొందఱు గజశాలాదులు తవులఁబెట్టి
 రనియును మఱియును దన్నుఁ బురమధ్యంబునకుఁ గొంపోయి
 కొఱుతనేయనున్న వారనియును ముంజరాజునకు వార్తలు వచ్చును.
 అప్పు డేమియుఁ జేయునదిలే కతిదీనుండై తనపాపములెల్ల వెల్లడించి
 ముంజరాజు కనికరముపుట్టునట్లు భగవంతునిఁ బ్రార్థించును. ప్రార్థనా
 పూర్వదీనసంభాషణము లాతఁడు వలుకుసమయంబున దైవయోగం
 బున నెందుండియో యొక కాపాలికుఁ డక్కడకు వచ్చును. ముంజ
 రాజు దీనుండై వానిపాదములమీఁదఁబడి నమస్కరించి తనపాప
 కర్తము విన్నవించి తన్నుఁ జంపి భోజకుమారుని బ్రదికింపుమని కరుణ
 ముగా వేడుటయు నాసిద్ధుఁడు వానికిఁ గరుణించి నిన్నుఁ జంపకయే
 భోజకుమారునిశిరస్సును మొండెంబును నదికించి ప్రాణముఁబోసి
 యిచ్చెదనని వరమిచ్చును.

పంచమాంకము.

భోజకుమారుఁడు పట్టాభిషిక్తుఁ డగును. ఆకాశవాణి యాశీర్వ
 దించును. ముంజుఁడు వనవాసమునకుఁ బోవును.

ఈ నాటకమునవచ్చు పాత్రములు.

పురుషులు.

- 1 భోజకుమారుడు—సింధులమహారాజుకుమారుడు.
2. ముంజరాజు—సింధులమహారాజుతమ్ముడు.
3. జయంతుడు—ముంజరాజుకుమారుడు.
4. వత్సరాజు—సామంతరాజు, వంగదేశాధిపతి.
5. శ్యామాచార్యుడు—ఉపాధ్యాయుడు.
6. బుద్ధిశాలి—వత్సరాజునకునన్న.
7. వాధూలుడు—విదూషకుడు, ముంజరాజునకు వేడుక చెలికాడు.
8. బుద్ధిసాగరుడు—సింధులమహారాజుమంత్రి. ముంజరాజుచే మంత్రి పదవినుండి బహిష్కరింపబడ్డవాడు.
9. ధనగుప్తుడు—ముంజునియిష్టమంత్రి.
10. ఖరుడు
11. పింగళుడు } —కంచుకులు.
12. సూక్ష్మబుద్ధి—చారాగ్రేసరుడు.
13. వీరదాసుడు—యోధాగ్రేసరునిభటుడు.
14. విచిత్రవర్మ—ముంజరాజు నాత్మరక్షకభటనాయకుడు.
15. ద్వారపాలకుడు.
16. కాపాలికుడు.
17. బ్రహ్మశర్మ
18. శివశర్మ
19. నారాయణశర్మ } —పేరులు.
20. సూత్రధారుడు.
21. సదస్యులు—బ్రాహ్మణులు.

ప్రశ్నలు.

1. సావిత్రి దేవి—భోజకుమారునితల్లి.
  2. సుశీలా దేవి—ముంజరాజుభార్య.
  3. ఆకాశవాణి.
  - 4, 5. చేటికలు.
  - 6, 7. ముత్తైదువులు.
-

నారాయణాయ నమః

భో జ కు మార ము

ప్రస్తావన.

ఉ. ఎవ్వని యల్కచేత ఖలులెల్లను దాము వృథాప్రయత్నులై
యవ్వల మానహాని విపదంబుధిలోపల మున్గుచుండు వా
రెవ్వనిప్రేమచే సుజనులెల్ల విపద్ధనవార్ధి దాటి తా
మవ్వల సౌఖ్యముల్ గనుదు రవ్విభుఁ డిచ్చుతశోభనంబులన్. 1

[నాంది యనంతరంబ సూత్ర ధారుఁడు వినయముతోఁ బుష్పం
జలి చల్లి తెరవంక చూచి]

ఔనే నటి యిటురమ్ము.

నటి.—[ప్రవేశించి] ఇదె వచ్చినదానను బావా!

సూత్ర.—ఈసభను జూచితివె కలువకంటి!

ఉ. కొందఱు భూవరుల్ దొరలు కొందఱు చూడఁగఁ బండితోత్తముల్
కొందఱు వావదూకులును గొందఱు చూడ మహాకవీశ్వరుల్
కొందఱు రాజనీతులను గోవిదు లారయఁ దీర్పుకర్తలుం
గొందఱు నౌచు నేడు సభగూడినవారిట నిమ్మహామహుల్. 2

మఱియును,

క. దమయంతులు విద్యాప్రా
ధిమ శచు లైశ్వర్యమునఁ గడిఁది పాతివ్ర
త్యమునను లోపాముద్రలు
నమరఁగ నైరీ సదస్సునందలియమ్మల్. 3

కావున నొక మంచినాటకముచే నీసభను నేవించి కులక్రమా
గతంబగు మననాట్యవిద్యాకౌశలము సఫలము చేయుదము.
నటి.—భరతకులశ్రేష్ఠుండైన బావ కెట్టిష్టంబైన నట్లే మఱి యేకవీశ్వ
రునినాటకమాడి సభ్యులమనస్సులను రంజింపఁజేసెదవు బావా?

సూత్ర.—ప్రాణనాయికా ! రంజింపఁజేయుట రంజింపఁజేయుట
యందురు. రంజింపఁజేయుట సామాన్యమా ?

తే. అవనిలోఁ గృతిరంజకం బగుట యొకటి
యరయ దానను రంజితం బగుట యొకటి
తేఁటి పువ్వుమీఁదను వ్రాలి తేనెఁ గొనును
సాలెపురుగైన నందె విషంబుఁ గొనును. 4

కావున రంజకత్వ మెదిరి గుణగ్రాహిత్యమునుబట్టి యుండును.
అదియునుంగాక లోకములోఁ గొందఱు విమర్శయందు స్వతంత్రులు
గాక పరతంత్రులై యుందురు.

తే. ధరస్వతంత్రుల నెన్నఁడుం దనుపవచ్చు
ననువుపడ దెందుఁ బరతంత్రులైనవారిఁ
కామలలుపట్టియున్నట్టి కంటితోడఁ
గన్న దెల్లను బచ్చగాఁ గానఁబడును. 5

ఈకారణంబుచే బరుల రంజింపఁజేసెదనన నేర్తునే ? అయి
నను మనసభ్యులందఱు ప్రసన్నచిత్తులు మఱియును

తే. అట్టివారల రంజింప నర్హరీతిఁ
గృతులు చేయఁ దాడూరి లక్ష్మీనృసింహ
రాయకవిసింహుఁ డుండంగ రాజవదన .
మనకు భయమేమి లేదు సుమ్మాతలంప. 6

ఆకవిచేసిన భోజకుమారమను నాటకము నేనాడి నానాట్య
విద్యాకౌశలముచేతను సభ్యులమనస్సులను గొల్లగొనెదను.
నటి.—మఱి మొట్టమొదట నే నేమిచేయవలయును జెప్పుము
బావా ?

సూత్ర.—ఈ గ్రీష్మర్తుతాపమునుగూర్చి పాడుము చెలియా !
నటి.—

సీ. మిడిమిడి యెండలో మిడుకుచుండుటకంటె
మంచిపొత్తిది నాకు మనఁగ ననుచు
నొకకప్ప మది నెంచి యొయ్యన నొకపాము
పడగనీడను జేరి పడియె నంత

వడిమబ్బుఁ జినుకురాఁ దొడఁగినఁ దగవచ్చి
కెరలుచుఁ గడువేడ్కఁ గేక లిడుచు
వెడఁదపింఛము విప్పి ప్రియురాలి ముద్దాడి
నృత్యమ్ముచేసెఁ దా నెమిలి యొకటి
గీ. అంత నెంతయు బెగడొంది యల్లపాము
పుట్టలోఁ దూరెఁ గప్ప తా మిట్టిపడుచుఁ
గరము మిట్టాడెఁ బరమాత్తుకరుణ గలుగ
మృత్యుదేవియు దూరమై యేగుఁగాదె.

7

సూత్ర.—[తప్తి నభినయించి] ఆహా యెంత సరసముగా నున్నదే
నీపాట ముద్దుగుమ్మా ! నీవు గ్రీష్మతాపవర్ణనము నేయుటయే
గాక నాయాడఁబోవు నాటకకథనుగూడ సూచించితివి.

నటి.—ఇదియంతయు బావగారిదయ.

తెరలో

నారాయణ నారాయణ ! యేమి దురంతము !

సూత్ర.—[కొంచెము నడచి తెరవంకఁ జూచి] వీఁ డెవఁడు చెలియా
ఘోరమైన యకార్యకరణ మొకటిచేయఁబూనియు నించుక
శంకించు యమకింకరుఁడువోలె రథము ముందట నిల్చున్న
వాఁడు ?

ఉ. నల్లనియు త్తరీయమును నల్లనిదోవతి నల్లయంగియున్
నల్లనిపాగఁ దాల్చి కయి నల్లను గోరెడుకత్తిపట్టి తా
నల్లయముండు వంపఁ గర మాఁకొని యున్నయకాలమృత్యువో
తెల్ల మనంగ నొప్పి యిటఁ ద్రిష్టురఁజొచ్చెను భీకరాకృతిన్. 8

[నిరూపించి]

ఓహో తెలిసినది తెలిసినది. వీఁడు నామేనవఱఁదిగదా భోజ
కుమారునితల నటకుట కాజ్ఞాపింపఁబడిన వత్సరాజు వేషము వేసికొని
యిక్కడకే వచ్చుచున్నాఁడు. మనమును సత్వరంబుగఁ దగినవేషం
బులు వేసికొనఁ బోవుదము.

[ఉభయులు నిష్క్రమించుచున్నారు.]

ఇది ప్రస్తావన.

భో జ కు మారము

ప్రథమాంకము.

రంగము - ధారాపురము.

అప్పుడు పయిని జెప్పినరీతి భువనేశ్వరీవనాభిముఖముగా నిల్చియున్న రథము
ముందఱి నిల్చున్న వత్సరాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

వత్స — [చింత నభినయించి తనలో] నారాయణ నారాయణ యేమి
దురంతము!

ఆ. అయిదు పదులు నైదు నగువత్సరమ్ములు
మూఁడునాల్గునెలలు మూఁడునాల్గు
దక్షిణాపథంబు తగగొడతోఁగూడ
భోజరాజుచేత భోజ్య మగును.

9

అని యొకానొక జ్యోతిష్కుఁడు చెప్పినంతమాత్రము చేతఁ
గదా “వత్సా! నీవు వోయి భువనేశ్వరీవనమందు” భోజుని జంపి
వానితల రాత్రి మొదటిజామున “నంతఃపురమునకుఁ దెచ్చునది”
యని మాస్వామి యగు ముంజరాజు నన్నాజ్ఞాపించినవాఁడు. నేనేమి
చేయుదును. కానిపని యని వినయపూర్వకముగ నేనెంత విన్నవించి
నను విన్నాఁడు కాఁడు. కటకటా యెంతపాపకర్తముచేయ వలయుట
సంభవించినది నాకు! నేను నేవకుఁడ నగుటచే నామాట యాతని
మది కెక్కడుగదా! ఓసేవా యెంత దూష్యురాలవె నీవు!

సీ. చందమామను మించు నందంబుగలవానిఁ

జీ! కురూపియగాఁగ జేయుదాన

అలసుమేరువునైన నడఁగించు దిట్టరిఁ

జీ! పందగాఁగను జేయుదాన

ఉక్కుమీటిసురేంద్రు లెక్కసేయనివాని

జీ! యస్వతంత్రునిఁ జేయుదాన

అలదేవ గురునోర్పు నతిబుద్ధిశాలిని

జీ! బుద్ధిహీనుని జేయుదాన

తే. అల్ల సత్యహరిశ్చంద్రు నట్టివాఁడు

చెప్పు నిజమును జీ! బొంకు సేయుదాన

అవనినో సేవ! కటకటా! యక్కటకట!

కలదె నీచేయలేని యకార్యమొకటి.

10

చీ! నిన్ను నమ్మినవానికంటెఁ బనికిమాలినవాఁడు లోకములో లేఁడు. ఓ సేవకవృత్తి యిప్పుడు నిన్ను విడిచి బిచ్చమెత్తికొని టేమ ముతో బ్రదుకుదునా? అయ్యో దానికి నా కధికారములేదుగదా! ఈరాచపుట్టువేల పుట్టితిని? నేను బ్రాహ్మణుడనైన నాకింతవిచారము లేకపోవును గదా! షట్కర్మాధికారియగుటచే బ్రాహ్మణుఁ డెంత యదృష్టవంతుఁడు! ఓదైవమా యిప్పుడు నాకు బ్రాహ్మణ్య మియ్యవే. ఇచ్చిన నే నీక్షణము నాగ్రామములు రాజున కిచ్చి సేవాబంధముత్రెంపి పాటవైచి బిడుఁడనై సుఖముగ నుండువాఁడను. అయ్యో! యెంత పిచ్చివాఁడను నేను! ఇప్పుడు దైవము నీవేషముతో నాపొట్టుకై నేను వేడినంతమాత్రముచేత నాకు బ్రాహ్మణ్య మబ్బునా? అబ్బదు. నక్క యెక్కడ దేవలోక మెక్కడ! అనిలాహారులు నూర్ధ్వబాహు లునై యంగుష్ఠాగ్రము నేలమోపి పంచాగ్నిమధ్యంబున నిల్చుండి తొల్లి వేలకొలదియేండ్లు తపంబుచేసిన విశ్వామిత్రాదులకే దరిలేక పోయెను. అట్టిచో నిపుడు నే బ్రాహ్మణ్యముం గోరుట యందనిమ్రాని పండ్ల కట్టుచాచుట గాదే? ఇక నాకు బ్రాహ్మణ్యమును దొరకదు, బిక్షాధికారమును రాదు మంచిచెడ్డ లాలోచింపని రాజేలురాష్ట్ర ములో సామంతుఁడనుగా నుంటకంటె నొక్కకాపునై యుంటినే నది యిసుమంత మేలుగా నుండునుగదా! పోనీ యాకలిచేఁ జత్తమని యొకవేళ నాయుద్యోగము విడిచిపెట్టఁదలఁచినను దానికి రాజంగీక రించునా? అంగీకరింపఁడు. మీఁది మిక్కిలి పుణ్యమునకుఁబోతేఁ బాప మెదురువచ్చెనన్న సామెతగ నాబుట్ట నటకించును. అప్పుడు నాదారపుత్రాదులుగూడఁ దిండిలేక మలమలమాఁడుదురు. ఒక్క బాలునిజీవము నిలుపుటకై నాజీవముఁ బోఁగొట్టికొననేల? నాకుటుంబ నాశనముఁ జేసికొననేల? “జీవన్ భద్రాణి సత్యతి” యన్నాఁడు.

జీవించియున్నప్పుడుగదా యేసుఖములనైన ననుభవించుట! అది యునుగాక యీనష్టముల కన్నింటికి నే నొడంబడినను భోజకుమారుని ప్రాణమునిల్చునా? నిల్వదు. రాజుదలచిన దెబ్బలకుఁగొడవా? నాచేఁ గాకున్న మఱియొకభృత్యునిచే రాజు తనయిష్టము తీర్చి కొనఁగలఁడు. ఏవిధమునఁ జూచినను భోజకుమారుని చావు తప్పించుటకు సాధనము కానిపింపదు. కావున నిప్పుడు రాజు నాజ్ఞ నెఱవేర్చువాఁడను. [ఆలోచన మభినయించి మనస్సులో] భోజు నొక్కనిఁ బిలిపించితి నే నాతఁడు మఱియొకవిధముగాఁ దలంచును గావున మొదట జయంతుని బిలిపించెదను. వారిద్దఱు నిప్పుడు పాఠశాలలో నున్నవారు. వారియుపాధ్యాయుఁ డగుశ్యామాచార్యునకు వర్తమానముఁ బంపితిని. ఆతఁ డింకను రాఁడయ్యెను.

[శ్యామాచార్యుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

వత్స.—తాతా పండితా! ఇదే నమస్కారము | నమస్కరించుచున్నాఁడు.]

శ్యామా.—[భయవిషాదము లభినయించుచు] మనోవాంఛాఫలసిద్ధిరస్తు.

వత్స.—తాతా రాజకుమారుడైన జయంతుని దోడితెమ్ము.

శ్యామా.—[నిష్క్రమించి మఱల జయంతునితోఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు.]

వత్స.—(జయంతునితో) దేవరవా రేమి చదువుచున్నారు?

జయం.—బాలరామాయణముఁ జదువుచున్నాను.

వత్స.—ఆటుసంవత్సరముల బాలుఁడు బాలరామాయణముఁ జదువుట లెస్సమాట. [ఉపాధ్యాయునితో] తాతా జయంతుని గొనిపోయి భోజకుమారుని దెమ్ము.

శ్యామా.—[జయంతసహితముగా నిష్క్రమించి మఱల భోజకుమార సహితుడై ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

భోజ.—[మనస్సులో] ఈవత్సుఁడు నాకొకభృత్యుఁడు. వీఁడు నన్ను బిలిపింప నేపాటివాఁడు? జయంతుని బిలిపించినప్పుడే నాకవ

మానకరముగఁ గానిపించినది. ఇప్పుడు నేను రాకుందునుగాని
 మాయుపాధ్యాయులు పిల్వఁబట్టి వచ్చితిని. నేను వచ్చినంత
 మాత్రమున వీనికిఁ జేసిన గౌరవ మేటిది ? వీఁడు చేసినపనికి
 వీనికిఁ దగినసత్కారముజేసి వీనియందు నాకుఁగలగౌరవము
 వెల్లడించెదను. [కోపముతో మండిపడుచుఁ గన్ను
 లెఱ్ఱఁజేసి వత్సరాజుతో] ఓరిపాపీ ! యెవఁ డిచ్చినాఁడురా
 నీ కీశక్తి, రాజునకు ముఖ్యకుమారుఁడనైన నన్నొంటిగా
 రాజమందిరమునందుండి వెలుపలకుఁ బిలిపించుటకు ? [అని
 యెడమకాలిచెప్పుతో వత్సుని లెంపకాయ కొట్టుచున్నాఁడు.]

వత్సు.—యువరాజా ! యిది రాజాదేశము. మనము భువనేశ్వరీవన
 మునకుఁ బోవుదము రథం బెక్కుము.

[ఉభయులును రథమెక్కి నిష్క్రమించుచున్నారు.]

—

భోజకుమారము

ద్వితీయాంకము.

రంగము - భువనేశ్వరీవనము.

వత్సరాజు నన్న బుద్ధిశాలి ప్రవేశించుచున్నాడు.

బుద్ధి. — రాజు నానతిచేత భోజకుమారుని వధింప నివ్వనంబునకు నా తమ్ముడు వత్సుడు భోజకుమారసహితుండై వచ్చుచున్నాడని విని పానికడంక యుడుపఁగోరి యతివేగంబున వచ్చితిని. వాడింకను రాడయ్యె గారణంబేమొకో! వాడు వచ్చునంతకు నియ్యడవింగలవింతలను జూచెదను. [అడవిలోని వృక్షములవంకఁ జూచి యాశ్చర్య మభినయించి] ఓహో యేమి యాయడవి భీకరాకారము! దట్టముగ నల్లికొన్న చెట్ల చేత మిన్ను కానఁబడదయ్యెను. దట్టముగఁ బయికిఁ బెరిగిన గడ్డిచే మన్ను గానఁబడదు సరియకదా నాయొడలు నాకే గానఁబడదయ్యె. నడువఁ ద్రోవగానము [ఆకాశమువంకఁ జూచి మఱలఁ దలవంచి] ఓహో సూర్యరశ్మి యొక్కింతయినఁ గానఁబడదు.

1. వేయుచేతు లటంచుఁ బేరుమాత్ర మెకాని

కానరా దొకచేయి యైన రవిది

మిన్నుమానిక మంచు మిన్న పేరేగాని

మినుగాని మణిగాని కనఁగరాదు

దిననాయకుం డంచు వినికిమాత్ర మెగాని

దినమేదో రేయేదో తెలియరాదు

కర్మసాక్షి యటంచుఁ గరము పల్కుటెగాని

తరణితా నక్షిగోచరుఁడుగాఁడు

తే. కాపునను సూర్యదేవుండు కలఁడొ లేఁడొ
కలఁడ యే నెందు నెట్లు లేకాలమందుఁ
గలఁడొ మానిసి యగువాఁడు తలపునందు
నైన నెటుఁగంగ నేరఁడీ యడవిలోన.

1

[కొన్నియడుగులు నడిచి ముందట చూచి] అల్లదె యా
చాయను మిట్ట యొకటి కనఁబడుచున్నది. అందువోయి నిల్చెదను.
[కొంచెము దూరము నడిచి పర్వతముఁజూచి] ఓహో యేమి యీ
పర్వతము భీకరాకారము!

సీ. పాంథులపై డొల్లి పడుదుము మేమంచు
జడిపించు బలుగండశైలములును
మదపుటేనుంగుల పదములయొత్తులఁ
దగ నుబ్బి స్రవించుధాతురసము
బెబ్బులుల్ సింహముల్ బొబ్బరించుచుఁ బైకి
నెమ్మిరాఁగఁ బ్రతిధ్వనించు గుహలు
ఘనవాతములఁ దరుస్కంధఘట్టనఁబుట్టి
కడుఁబ్రజ్వరిల్లెడు కాటుఁజిచ్చు

తే. వెలయ నాకాశ మనువిష్ణుపేరురమ్ము
నొఱయు భూదేవి చన్తానలో యనంగఁ
జెలఁగి పెరిగిన యెత్తైన శిఖరములును
నమరి గంభీరభీషణం బయ్యెఁ గొండ.

2

ఇంక నిబ్బయంకరమైన తావున నుండనోప. [కొంచెము నడిచి]
ఓహో యిక్కడనైన నగ్ని చెలఁగి వాయువు తోడుసూప వనంబెల్ల
దగ్ధముచేయుచున్న వాఁడు.

ఉ. ఊరుచుఁ బెద్దయై వికసితోజ్వలనూత్న కుసుంభపుష్పసిం
దూరపుఁ జాయ గాంచి పవనుండు రయోద్ధతిఁ దోడుసూపఁగా
భూరిలతాళిశాఖలను భూజముఖంబులఁ గొంగిలించి వే
ధారుణిఁ బావకుం డకట దగ్ధము చేయుచు నున్న వాఁడహో. 3

ఇక్కడ నేనుండనొల్లను మఱియొకచోటికిఁ బోయెదను.
[కొంచెముదూరము నడిచి] అల్లదె యావంకకొలనును దానియొద్దన

నొక పెద్దమఱ్ఱి చెట్టును దానిసమీపంబున దేవ్యాలయంబును గానంబడు చున్నవి. అందుల కేగి నాతఁడు వచ్చుదాఁక నచ్చెట్టుక్రింద విశ్రమించెదను. [అట్లుచేసి చెవియొడ్డి.]

చ. అదె వినవచ్చెడుం గడుభయంకరమా రథ నేమినిస్వనం
బదె కనవచ్చెడు రథహయంబులు క్రిందను గాలుపెట్టి క
ల్లదె కనవచ్చె దా నురథ మంతయు సారథిముఖ్యము క్తమై
యిదె దిగె దేరు వత్సుడు మహిపతిపుత్రసమేతుడై యిటన్. 4

[అంతటఁ బయినిజెప్పినరీతిని భోజకుమారసహితుడై రథము డిగి వత్సుడు ప్రవేశించుచున్నాడు.]

వత్సు.—[బుద్ధిశాలికి నమస్కరించి] అన్నా యిదె నమస్కరించు చున్నాను.

బుద్ధి.—చిరంజీవ ! చిరంజీవ !

వత్సు.—ఇందుల కెట్లు వచ్చితివి ? నిన్నెవ్వరు తీసికొనివచ్చిరన్నా ?

బుద్ధి.—నీవే తీసికొనివచ్చితివి వత్సా !

వత్సు.—[ఆశ్చర్య మభినయించి] నేనా ?

బుద్ధి.—ఔను.

వత్సు.—[మనస్సు కలఁగి తొట్రువడి మరలఁ దెలివి దెచ్చికొని తనలో] ఆహా ! తెలిసినది. నాప్రవర్తనము తన్ను దీసికొనివచ్చినదని వీనిభావము. నాచేయఁబోవుకృత్యము వీనికి వెల్లడియయ్యెను. ఇప్పుడు వీనిని బొమ్మనుట లగ్గుగాదు. [ప్రకాశముగా] అట్లయిన నాతో నుండుమన్నా !

బుద్ధి.—మంచిది.

వత్సు.—[ప్రక్కకుఁ దిరిగిచూచి యాశ్చర్య మభినయించి] ఔరా యేమి యీమఱ్ఱి చెట్టువైశాల్య వైభవము !

సీ. దీని రెమ్మలపిండు తిలకించి చూడఁగా

నడవియెల్లను నిదే యయ్యెఁ జొమ్మి

దీని కొమ్మలసంఖ్య తిలకించి చూడఁగా

నన్నిదిక్కులు నిదే యయ్యెఁ జొమ్మి

దీని నీడలుపాటు దివ్యస్థలము చూడ

నవనియెల్లను నిదే యయ్యెఁ జుమ్మి

దీని పక్ష్యాశ్రయమైన పటపుచూడ

నభ్రమెల్లను నిదే యయ్యెఁ జుమ్మి

శ్రీ. యనఁగ నొప్పారి యొత్తయి యారఁబండి

నట్టిపండులచాయలు నాకు చాయ

లెనసి యింద్రధనుఃకాంతి యెసక మెసఁగ

మహిమ వెలిఁగెడు నీపెద్దమఱిచెట్టు.

5

ంధి.—కొంచెమునే పీమఱిచెట్టునీడను విశ్రమింపుడు. [వత్సుడును భోజకుమారుడునుగూడఁ గూర్చుంచున్నారు.]

త్తు —[దిగులు మొగమువైచికొని మనస్సులో] నే నీచిన్నవానితో నేమని చెప్పుదును? నాకు మాటాడ నోరాడదు ఇప్పుడు నాచేయఁబోవు ఘోరపాపకృత్యమునుబట్టి నన్ను జూడఁ గూడదని యసహ్యపడినవాఁడువోలె సూర్యుడు పడమటి కొండచాటునకుఁ బోవుచున్నవాఁడు. ఇంక నొక జాము మాత్రము నాకు గడువుగలదు. ఈజాములో పీనిశిరస్సును రాజునకుఁ జూపవలయును. అట్లుగాకున్న నాశిరమెగురును, ఇప్పుడు నావచ్చినపని యీముద్దుబాలకునితో నెట్లు చెప్పుదును? చెప్పక తీరదు. కావున నన్యపదేశముగా మాటలాడెదను. [ప్రకాశముగా భోజునితో] రాజకుమారా యువరాజా!

1. మనమునఁ గొంచెమేనియును మంచియుఁ జెడ్డయుఁ జక్కఁజూడ కివనమున నిప్పు వీడు కడుఁబాపపుఁగృత్యము నేయ నున్నవాడనినను నేవగించి చనెనా యనునట్టుల పశ్చమాద్రిచాటున కదె లోకబాంధవుఁడు డొల్లెను బంతియవోలెఁ జెచ్చెరన్. 6

శ్రీ. కాని పనిచేసి నే నొడిగట్టఁ దలఁచి నట్టిపాపము ముద్దయై యకట నన్ను జుట్టుముట్టినదో యనుచొప్పుదోఁపఁ జిమ్మచీకటి యెల్లెడఁ గ్రమ్మె నిపుడు.

7

భోజ. — ఈవర్ణన లేమిటికి నీకు మాపినతండ్రి యాజ్ఞాపించినపని
యెద్దియో వేగమ చెప్పి చేయుము వత్సా!

బుద్ధి. — [భోజకుమారునితో] భయపడకుము భయపడకు మాయు
ష్టంతుఁడా!

భోజ. [కోప మభినయించి] భయమా! నీవు తారతమ్య మెఱుంగక
మాటలాడుచున్నావు బుద్ధిశాలీ మముఁబోటిరాజకుమారులకు
భయమన్నమాట చెవినిబడఁగూడదని యెఱుంగ వే?

బుద్ధి — [మనస్సులో] ఏమి వీనిదైర్యము!

ఆ. ఇట్టి దైర్యమహిమ హిమవంతునకు లేదు
దైర్య మెల్ల సంపదలకుఁ బుట్టి
నిల్లు నిడుమకడలి యీదంగ మేల్ తెప్ప
గాన చేటులేదు వీని కెందు.

8

[ప్రకాశముగా] ఊమియింపుము ఊమియింపుము యువరాజా!
మఱియేమియుఁ గాదుగాని యీవత్సుఁడు నీకొక యప్రియవాక్యము
పలుకఁబోవుచున్నాఁడు.

వత్సు. — [తలవాంచికొనుచున్నాఁడు].

భోజ. — బుద్ధిశాలీ! నన్నీతఁ డిటుఁ దెచ్చినప్పుడే యెద్దియో విరుద్ధ
కార్యము జరగునని యెఱిఁగితిని. దీని కింత సంశయింపనేల?
యిదియేటి దొసఁగు?

తే. అప్రియంబన నేటికి నక్కట ప్రియ
మనఁగ నేటికిఁ బ్రియ మప్రియమును రెండు
దైవగతి వచ్చుచుండును ధరణిలోనఁ
గాక మానిసి తానేటి కర్త యగును.

9

అదియునుంగాక,

క. ఇది ప్రియమని ధర నప్రియ
మిది యని మది నిర్నయింప నెట్లగు మనకున్
మది నప్రియమని తలఁచిన
యది ప్రియమగుఁ బ్రియమటన్న యది యప్రియమా.

10

మఱియును,

ఆ దైవగతిని వచ్చుదానిని దేని నే
వలదు కీడటంచుఁ దలఁప మనము
దైవ మెప్పుడు మనలఁ దల్లిదండ్రులువోలె
నుర్వి నరసి ప్రోచుచుండుకతన.

11

వత్సరాజుతో కానిమ్ము సందియమేల వత్సా!

వత్సు.—[దుఃఖ మభినయించి మనస్సులో] ఇప్పుడు నేనెట్లు చెప్పు
దును? చావు కబురు చల్లగఁ జెప్పుమన్నారు. కాబట్టి ముందట
రాజు నాజ్ఞ చెప్పను. [ప్రకాశముగా] కుమారా! నేటియుద
యమున మనయాస్థానమునకు వచ్చిన జ్యోతిష్కుఁడు నీవు
మహైశ్వర్యవంతుఁడ వగుదువని చెప్పినవాఁడు.

భోజ.—అది నేనెఱుఁగుదును. నే నక్కడనుండగానె చెప్పినాఁడు.

వత్సు.—

ఆ. విదు పదులు నైదు నగువత్సరమ్ములు
మూఁడునాల్గునెలలు మూఁడునాల్గు
దక్షిణాపథంబు తగగొడతోఁగూడ
భోజరాజుచేత భోజ్యమగును.

12

భోజ —[మనస్సులో] యాచింపవచ్చినప్పుడును మిత్రద్రోహ మాచ
రింపవచ్చినప్పుడును స్తోత్రముచేయుట సహజము. కోప మభి
నయించి ప్రకాశముగా] ఇచ్చట నన్నాశీర్వాదింపవచ్చితివె
వత్సా!

వత్సు.—[కన్నీరువిడిచి] కాదుకాదు కొలువుకూటమునుండి నీవట్లు
పాఠశాలకుఁబోయినపిమ్మట నాజ్యోతిష్కుఁ డిట్లు చెప్పినాఁడు.

భోజ.—చెప్పిన నేమి?

వత్సు.—[గద్గదస్వరముతో] చె-చె-చె-చెప్పినమీఁదట [గద్గదస్వర
ముతో] స-స-స-సహింపలేక [గద్గదస్వరముతో] మీ-మీ-
మీ-మీపినతండ్రి—

భోజ.—[తలపంకించి] చాలుఁ జాలుఁ దెలిసినది. ఇకఁ జెప్పనక్కఱ
లేదు. గడు చెప్పటికి వత్సా!

వత్సు.—ఈరాత్రి తొలిజాము చివరదాక.

భోజ.—[తలపంకించి] ఔరా లోభ మెంతపనిచేయును! పిత్రాజ్ఞిత
మైన నారాజ్యమున కాశించిగదా మాపినతండ్రి నన్నుఁ జంప
సమకట్టినాడు!

తే. లోభమునఁ బుట్టు ద్వేషంబు లోకమందు
అల్ల ద్వేషంబునను బుట్టు నధికమైన
క్రోధ మలక్రోధమునఁ బుట్టు ద్రోహబుద్ధి
ద్రోహబుద్ధియ పురిటిల్లు దురితములకు.

13

ఆ. తల్లినైనఁ దనదు తండ్రినైనను గూతు
నైన ముద్దుఁగొడుకు నైన గురువు
నైన దోడఁబుట్టు నైన నెచ్చెలి నైన
లోభి చంపఁ జూచు లోకమందు.

14

తే. పుడకలం బెట్టినను బుట్టెఁ బుట్టుగుణము
పోవదనుమాట వెఱగుణంబులయెడలను
వచ్చుగునుగాక లోభగుణమునెడను
వమ్ముచేయంగఁ దరమానె బ్రహ్మకైన.

15

ఇట్టి యాశకుఁ గారణం బేమి వత్సా నీవు చెప్పినజ్యోతి
ఘృణుడు మాయాజ్యోతిఘృణుడు కాడుగదా? మాపిన్నయమ్మ
యెవ్వనికేని వేషము వేయించి యట్లు పంపదుగదా! నాకంటె వయస్సు
నందుఁ బెద్దవాడయినను జయంతునికి నాకంటె విద్య తక్కువయని
యింతకుమున్నే యాయప నామిఁద నీర్వ్య దాల్చినదని విన్నవాఁ
డను. జయంతునిమిత్రులు వానికి రాజ్య మిప్పింపఁ గోరి నన్నుఁ
జంపుటకు మాపినతండ్రికి బుద్ధిపుట్టున ట్లనామక లేఖలు వ్రాసియుండరు
గదా! ఓర్వ లేమిచే నట్టి లేఖలు వ్రాయుదురాచార మిప్పుడు ప్రబలు
చున్నది.

బుద్ధి.—అనామక లేఖలవలన నంత యాపదపుట్టునె కుమారా?

భోజ.—నే నయి దేండ్లబాలుడనయినను మాపినతండ్రికి వచ్చు
వ్యావహారిక లేఖ లప్పుడప్పుడు చూచుచుండుటచే బ్రపంచ

స్వభావము కొంచె మెఱింగినవాఁడను. ఈనడుమ నొకచిత్ర
కథ జరిగినది చెప్పెదను విను.

వత్స, బుద్ధి.—సావధానులనై యున్నాము.

భోజ.—మనపట్టణన్యాయాధిపతిమీఁద నొకమహానుభావుఁ డనా
మక లేఖలు కొన్ని వ్రాసి మన పెద్దమంత్రికిఁ బంపినవాఁడు. ఆ
లేఖలలో వ్రాసినవిధ మెట్లంటేని.—

“ఈన్యాయాధిపతి లంచగొండి. తెలివిమాలినవాఁడు. జన
విరోధి. వీని నుద్యోగమునుండి తొలఁగింప కుంటివేని నీశిరస్సు ఖం
డించెదను.” అని యున్నది.

వత్స, బుద్ధి.—ఆన్యాయాధిపతి దుర్మార్గుఁడా యేమి?

భోజ.—ఆతఁడు సజ్జనాగ్రగణ్యుఁడు. ఆయన,

సీ. లక్షాధికారినే భిక్షాధికారినే

నేకరీతిగఁ జూచి యెసఁగువాఁడు
తప్పుచేసినవారి దండించుచో నోరు

మెదపక నమ్ముడై మెలఁగువాఁడు
ఒకకాలు నిప్పులో నొకటి చందనములో

నుంచి నెమ్మి వ్యవహరించువాఁడు
పరభాషఁ బరధనం బరయ నొల్లనివాఁడు

నత్యంతవశ్య వాక్కైనవాఁడు

సీ. నాఁడువారికి మగవారి కవనిలోన

భేద మించుక యెంచక ప్రేమతోడ

సమమయినరీతి మర్యాద సలుపువాఁడు

వినయవిద్యావిభూషల వెలయువాఁడు.

16

బుద్ధి.—శ్రీహరీ! యిట్టిమహాపురుషునియెడఁ దప్పఁజూచిన యాడు
ర్హుఁ డెవఁడు?

౩. వానినోరుపడదె వానికన్నులు దిగఁ

బడవె తట్టుగాలిఁబడదె చేయి?

వానివిడిచిపోరె వాగ్దేవి లక్ష్మీయు?

వాఁడు పోడె యింక వసుధనుండి?

17

భోజ.—నీవు వాని శపింపకు బుద్ధిశాలీ!

బుద్ధి.—ఏమి వాడు సన్తార్థుడా?

భోజ.—ఎట్లంటేని వినుము.

తే. రావణుడు సీతఁ గొనకున్న రాజరాజు
పాండవాగ్రజుభంగము పఱపకున్న
ధరణీసుత పతివ్రత యశాట ధర్మసుతుడు
మదిఁ దగవు దప్పమియు లోకవిదిత మగునె ?

18

చ. అనుపమనీతియుక్తుఁ డయినట్టిమహాత్ము విరోధు లెన్నఁడే
ననయములాడిరేని యవియల్ల మహాత్మునికీర్తితొంటికం.
తెను గడుఁజక్కఁగాను బ్రకటించును జుష్టిల దర్పణంబు మీఁ
దను గడుబూదిరాయ నది దానిని శుభ్రము చేయునట్టులే. 19

బుద్ధి.—అట్లయిన నాకుటిలాత్ముని నడవడిచే మనన్యాయాధిపతికి మేలు
కలిగినదా యేమి ?

భోజ.—నిస్సందేహముగా.

వత్సు.—ఎట్లు కుమారా ?

భోజ.—పెద్దమంత్రి సజ్జనులకు దుర్జనులను వివక్షచేయుటయందు
మిక్కిలి నేర్పరియును సత్పురుషపక్షపాతియును నైనను నద్దు
ర్తార్థుడు వ్రాసిన లేఖ చిన్నమంత్రికిఁ బంపుటయుఁ జిన్నమంత్రి
నిజము తెలిసికొని పెద్దమంత్రివేర వ్రాసినవాడు.

వత్సు.—ఏమని కుమారా ?

భోజ.—న్యాయాధిపతి సుగుణసంపత్తిగలవాడనియు నువదా
శుద్ధుడనియు మనదేశంబునంగల తోడిన్యాయాధిపతుల
కంటె విశేషవిద్వాంసుడనియు బుద్ధిమంతుడనియు ననామక
లేఖ వానివిద్యకును దేజమునకు నోరువలేక వానిపదవి కాశిం
చిన యొకతులువ యగువైరి వ్రాసెననియు వ్రాసినవాడు.

బుద్ధి.—ఆపలుగాకి యట్లనామక లేఖలు వ్రాయుటకుఁ గారణమేమి
కుమారా ?

భోజ.—ఇప్పుడు మాపినతండ్రి నన్ను దలనఱకుమని నీ కాజ్ఞయియ్యఁ
గారణమేమి వత్సా?

వత్స.—ఓర్వలేమి.

భోజ.—అదియే కారణము.

బుద్ధి.—మఱి యాన్యాయాధిపతి యాదుష్టాత్తుని శిక్షింపఁబూనఁడె ?

భోజ.—సజ్జనులకు దీర్ఘక్రోధములు లేవుగదా బుద్ధిశాలీ! ఆతని నే
నడిగినప్పుడు

క. కర మపవాదము లిడి స

త్పురుషులఁ దిట్టెదరు తుచ్ఛపురుషులు పాపం

బరయంగఁ గట్టికొం ద్రా

పురుషులు పడువారు ము క్తపురుషులు సువ్వే.

20

అనుధర్మము నాలోచించి తానెంతమాత్రమును జింతింపక
నిర్మలాంతఃకరణుండ నైయున్న వాఁడని నాతోఁ జెప్పినవాఁడు.

వత్స.—అట్లయిన నప్పాపికి శిక్షలేదా యేమి ?

బుద్ధి.—ఉండక మానదు.

భోజ.—

తే. పరులకులగోత్ర సౌఖ్యసౌభాగ్యవీర్య

రూపసత్కారధనముల యేపుఁ గాంచి

యోర్వలేకుండువాఁ డెవ్వఁ డుర్వివాఁడు

మందు లేనట్టి వ్యాధిచేఁ గుందుచుండు.

21

ఈకారణంబుచే నిహమందు వానికి రాజదండనము లేకుండి
నను జింతింపఁ బనిలేదు.

వత్స.—అట్లయిన మీపినతండ్రికిఁగూడ నిబ్బాధ కలుగకమానదు?

బుద్ధి.—దానికి సందేహమేమి?

భోజ.—మనము కర్తవ్యాంశము విడిచి మిక్కిలి దూరముపోయి
తిమి వత్సా! ఇంక నీవు మాపినతండ్రియాజ్ఞ సలిపి వేగమ
యాతనికిఁ బొడసూపుము.

బుద్ధి.—నీవిట్లు పలుకుట పాడిగాదు కుమారా!

భోజ—3

భోజ.—ఏమి బుద్ధిశాలి పాడిగానిమాట నానోటఁ బలుకుదునే?

ఆ. ప్రకృతిజనములకును బరికింప మదిలోనఁ

బాడి యగుచునున్నఁ బాడిగాక

యున్న రాజు నాన యొప్పుగాదటె విత

ర్కింపకుండఁ జేయఁ గింకరులకు.

22

వత్స.—చిరంజీవి న్యాయము చెప్పినాఁడు.

బుద్ధిశాలి.—

మానినీవృత్తము.—

న్యాయము లట్టులయుండియు నిభృవనంబున బోధను లారయ న
న్యాయములై చనుఁ గొన్నిక్రియల్ మఱిన్యాయములై చను
నన్యము లన్యాయము లట్టుల యుండియుఁ గావున నారయ
న్యాయము లియ్యవి యన్యాయము లియ్యవి నిక్కము సున్వే
యనంగను మిక్కిలి దుష్కరమా.

23

ఇందు న్యాయమేది? రాజు నాజ్ఞ చేసితివేని యీపాపము నీ
మెడకుఁ జుట్టికొనకపోదు. నీ వొక్కసారిపోయి రాజునకు మఱల
విన్నవించిరమ్మ.

భోజ.—వలదు వలదు.

వత్స.—[భోజునితో] కుమారా మీపినతండ్రితోఁ జెప్పవలయు
మాటలెల్లఁ జెప్పినవాడను. నామాటలు వానినిఁ జెవిటి
వానిని జేసె నేమిచెప్పుదును దండ్రీ!

భోజ —అవును.

బుద్ధి.—[వత్సనితో] చివరకు నీవేమి చెప్పితివి? ఆతఁ డేమనియె ?
మాతము చెపుమా!

వత్స.—[భోజునితో] త్రిలోకాధినాథుం డగురామునిపట్టాభిషేకము
నకు బ్రహ్మపుత్రుఁ డగువశిష్ఠుడు ముహూర్తంబుపెట్ట నమ్మ
హూర్తమున రామునకు రాజ్యమురాదు సరియకదా మీఁది
మిక్కిలి యిల్లును వాకిలి విడిచి యడవులపాలయిపోయి
యాతఁడు సీతను గోలుపోయెను. అట్టిచో

తే. నీదు దయగోరి తనపొట్టు నింపికొనఁగ
వచ్చిన నరాధమునిమాట పొచ్చె మనక
లోభమున నీదు ముద్దుబాలుని గటకట
చంపుమన నెట్లు నోరాడె జనవరేణ్య.

24

అని నేను మీపినతండ్రితో భృత్యత్వము విడిచి చెప్పితిని
గుమారా !

భోజ.—మూర్ఖులమనస్సు రంజింపరాదు నే నెఱుఁగుదును.

తే. కారణం బొప్పి యొప్పురు కార్యమపుర
గార్య మొప్పియు నొప్పురు కారణంబు
కార్యకారణముల నొప్పి కార్యఫలము
లకట మూర్ఖులు తామొప్పు రవనిలోన.

25

బుద్ధి.—[వత్సనితో] అట్లు చెప్పఁగలిగితే వత్సా ?

వత్స —[బుద్ధిశాలితో] కృత్యము నిషిద్ధకృత్యమును సల్లాపము రహస్య
సల్లాపమును గాన నేనెంతమాత్రమును భయములేక నెచ్చె
లితోవలె రాజుతో మాటలాడితి నన్నా !

భోజ.—[బుద్ధిశాలితో] అది సహజము బుద్ధిశాలీ.

తే. కానిపని యని యొడయఁడు మానసంబు
నం దెఱింగియు నదిచేయుమని యవేశ
లెంక కేకాంతమాడిన జంకుగలిగి
జంకునే లెంక మాటాడ శంకయేల ?

26

బుద్ధి.—అది యుక్తమాయుష్కంతుఁడా !

వత్స.—దానిమీఁద నీవు రాజవు నేను సేవకుఁడను వత్సా యని
కోపముతో బలికి యీపాపము పొరయకుండ నన్ను రక్షింప
యత్నించినాఁడు.

బుద్ధి —అట్లుచేసిన బాగుండునుగదా !

భోజ —[బుద్ధిశాలితో] అట్టిది కోరవలదు బుద్ధిశాలీ ! నడుమ మంత్ర
సాని గండమేటికి ?

వత్స.—[భోజకుమారునితో] కుమారా ప్రొద్దువోయినది. మన
మీమాటలసందడిని మనవచ్చినపని మఱచితిమి.

భోజ.—రాజాజ్ఞ వితర్కించుట నామతముగాదు వత్సా!

బుద్ధి.—[భోజునితో] ముంజుఁడు రాజుకుమారా! మీతండ్రి
సింధులమహారాజు తాను స్వర్గమునకుఁ బోవనున్నయవసర
మున నీవు బాలుఁడ వగుటఁజేసి రాజ్యలక్ష్మీభారమును
మోవఁజాలిన నీపినతండ్రి కియ్యకున్నఁ దనకుఁ లోకాప
వాదము వచ్చుననియు నొకవేళ నీకిచ్చినను విషాదులచే
నిన్నాతఁడు చంపుననియు దానిచే రాజ్యము రిత్తవోవుననియుఁ
బుత్రహానియు వంశచ్ఛేదంబును గలుగుననియు భయపడి
రాజ్యము తమ్మునికిచ్చి పట్టాభిషేకకాలమునందు మిక్కిలి
నేర్పుతో నిన్నాతనితోడమీఁదఁ గూర్చుండఁబెట్టినాఁడు.

వత్స.—అది నిజము.

బుద్ధి.—[భోజకుమారునితో] దానిచే నిన్ను రాజునుజేసి ముంజుని
నీబాల్యంబున వ్యవహరించుటకు రాజప్రతినిధిని జేసినట్టు
లర్థముగాని మఱియొకటి కాదు

వత్స.—[బుద్ధిశాలితో] రాజయినను రాజప్రతినిధియయినను నొక్కఁడే.
వారల కభేదము. కొందఱు ప్రజలు వారికి భేద మెంచి ప్రతి
నిధిని నిరసించెదరు. అట్టివారు పండితంమన్యులుగాని పండి
తులుగారు. కావున నీవింక నడ్డువాటులు వేయకుమన్నా!

భోజ —వత్సుఁడు న్యాయము పల్కినాఁడు.

బుద్ధి —ఇందు న్యాయ మేదికుమారా? అకారణముగఁ గొడుకును
దండ్రి చంపుటయును బ్రజలను రాజు చంపుటయును
న్యాయములయ్యెనే నిందు న్యాయము గలదు. కపటద్యూత
మునఁ బాండవులరాజ్య మపహరించికొన్న ధృతరాష్ట్రుఁ డా
జూదపుప్రతిజ్ఞచొప్పున వారు పదుమూఁడేఁడు లరణ్యాజ్ఞాత
వాసములు సలిపి మరలఁ దమరాజ్యము తమకిమ్మని దూత
ముఖంబున నడుగుటయు నియ్యనొల్లక కయ్యమున గెల్చు
రాజ్యముకంటె నంధకవృష్టిరాజ్యములలో బిచ్చమెత్తికొనుట

మేలని ధర్మరాజనకు సంజయునిచేతఁ బంపినరాయబారముం
దెంతన్యాయమున్న దిందంతన్యాయము గలదు.

భోజ.—[బుద్ధిశాలితో] పలుఁబలుకులేల బుద్ధిశాలీ చంపుటకును
బుట్టించుటకును మనుష్యుఁడు కర్తగాఁడు. పూర్వకృతము నను
సరించి శుభాశుభంబులు నరునకు వచ్చుచుండును. మనము
మాపినతండ్రిని దూఱనేల యీవత్సుని దూఱనేల ? అది
యునుగాక జననమరణంబులు దేహంబునకుఁగాని దేహికిఁ
గావు. దేహి నాయుధములు ఛేదింపఁజాలవు. నిప్పు కాల్పఁ
జాలదు. నీళ్లు చివికింపఁజాలవు. గాలి యింకింపఁజాలదు. దేహి
నిత్యుఁ డచలుఁడు సనాతనుఁడు సర్వగతుఁడు.

చ. పురుషుఁడు చచ్చువాఁ డనెడుపురుషుఁడుం బురుషుండు చంపున
న్పురుషుఁడు నిర్వురుం దలఁప బుద్ధినిధి కడుమూఢులైనవా
రరయఁగఁ జావఁ డొడ్డులను నక్కట చంపఁడు నొడ్లచేతనుం
బురుషుఁడు చంపనుంబడఁ డమూల్యరహస్య మెఱుంగు దీనినిన్. 27

వత్స.—ఆయుష్షంతుఁడు చెప్పినమాట యథార్థము.

బుద్ధి.—[చటాలున లేచి కంఠోక్తిగా] అది నిజము [వత్సరాజు చేతి
లోనికత్తి లాగికొని వాని మెడమీఁది కెత్తిపట్టి] వత్సా!
యిదె నీమెడ నఱకెదను.

భోజ.—[చిటునవ్వు నవ్వుచున్నాఁడు.]

వత్స.—[వడవడవడఁకుచు గద్గదస్వరముతోఁ జేతులుజోడించి] ఇది
యేమన్నా యిట్లు పలుకుచున్నావు ?

బుద్ధి.—ఇది నాదోషముగాదు.

వత్స.—మఱియెవ్వరిది ?

బుద్ధి.—నీది.

వత్స.—ఎట్లు.

బుద్ధి.—లోకంబున శుభాశుభములు పూర్వకృతము ననుసరించి
వచ్చును గావున నీకర్తమును నీవు నిందించికొమ్ము. అదియును
గాక నీమెడ నశించునుగాని నీయాత్మ నశింపదు. దీనికి భయ
పడనేల ?

వత్స.—[మెడకు బట్టచుట్టికొని బుద్ధిశాలిపాదములకు సాష్టాంగదండ ప్రణామము సలిపి] శరణార్థిని గావుమన్నా! [లేచి నిల్చుండి] నీభావము నాకు బోధపడినదన్నా ఫలము దై వాధీనమయినను గార్యము పౌరుషముగాని యొండుగాదు నిజము.

భోజ —[చిలునవ్వుతో] లక్షణముకంటె లక్ష్యము బలీయముగదా!

బుద్ధి —[వత్సునితో] ఇప్పుడు నాతో నేకీభవించితివిగావున నింక నేను జెప్పినపని జేయుము.

వత్స.—అది యేమిటిది?

బుద్ధి.—భోజకుమారుని గావుము.

వత్స.—ఎట్లు?

బుద్ధి.—మనస్సుగలిగెనేని మార్గము గలదు.

వత్స.—ఒకమార్గము చెప్పుము

బుద్ధి.—ముంజరాజుకంటె సింధులమహారాజు మన కనేకము లుపకారములు చిరకాలము చేసినవాఁడు ముంజుఁడు నిన్నగాక మొన్నవచ్చినవాఁడు.

వత్స.—అవును నే నెఱుఁగుదును. అట్లయిన నేమి.

బుద్ధి.—సింధులునకు నీవు కృతజ్ఞత చూపవలయును.

వత్స.—నేను మాననైతిని.

బుద్ధి.—అట్లయిన భోజకుమారుని నాతోడఁ బంపి చిత్రకారునిచే నొకతల చేయించికొనిపోయి చూపి నీయాజ్ఞ నెరవేర్చితినిని ముంజునితోఁ జెప్పుము. రాత్రియపుటచే నాతఁడు దాని నిరూపింపఁ జాలఁడు.

వత్స.—[కోప మభినయించి గంభీరస్వనముతో] ఎట్టెట్టా! నన్నబద్ధమాడుమనియెదవే? నేను మహావీరుఁడనని యెఱుఁగవె? నీచునివలె నబద్ధమాడుమనియెదె? అది నాకు మారముగ నుండుఁగాక! ఈపల్కులు పలికినవాఁడు నాయన్నగాకున్న వానిని నాకోపానలమునకు సమిథగఁ జేసెదను వింటె బుద్ధిశాలీ! [అని కత్తి జళిపించుచున్నాఁడు.]

భోజ.—[చిటునవ్వు నవ్వుచున్నాడు.]

బుద్ధి.—[ఉలికిపడి వత్సునితో] అది యట్లే?

వత్సు.—అన్ని విధముల

బుద్ధి.—రాజాజ్ఞ తప్పైనను జేసెదనంటివి రా జబద్ధమాడుమనియె
నేని యేమిచేసెదవు వత్స?

వత్సు.—బలిమిచే నన్ను బొంకింపనోపువాఁడొదవెనేని యయ్యవస
రమున నీరూపము దిగవిడిచి తొల్లి యెందుండివచ్చితి నందుల
కేగెదను. ఇది నిశ్చయము.

భోజ.—[చిటునవ్వు నవ్వుచున్నాడు].

బుద్ధి.—[మనస్సులో] ఓహో వీఁడు దేవతవలె నున్న వాఁడు. [ప్రకా
శముగా] ఏల నీకు సందియమేల వత్సా! ప్రాణభీతి మొద
లగుసమయములయందు బొంకాడవచ్చునని మనపురాణములు
పలుకుచున్నవి.

వత్సు.—నేను శుద్ధమూఢభక్తుఁడను. నాకుఁ బురాణములు గిరాణ
ములుఁ దెలియవుగాని మిన్న విరిగి మీఁదఁబడ్డను గల్లలాడఁ
గూడదని నామతము. ఇదితప్పని [తర్జునితో భోజునిఁజూపి]
యీరాకొమరునిచే ననిపింపుము.

బుద్ధి.—[భోజునితో] ఏమి యా యుష్మంతుఁడా మనపురాణములు
ప్రమాణములు కావనియెదె?

భోజ.—నే ననను.

బుద్ధి.—అట్లేని విశేషావసరముల నబద్ధము లాడవచ్చుననెదవు?

భోజ.—నే ననను.

బుద్ధి.—అదియెట్లు కుమారా?

భోజ.—ఏపురాణములు బొంకుమని చెప్పుచున్నవి బుద్ధిశాలీ?

బుద్ధి.—ఏపురాణము లననేల? పంచమవేద మనఁబరఁగిన భారతము
నందే యున్నది.

భోజ.—ఎక్కడ? యేసందర్భమునందు?

బుద్ధి.—

“న నర్తయుక్తం వచనం హినస్తి న స్త్రీషు రాజన్న వివా
ప్రాణాత్యయే సర్వధనాపహారే పంచాన్మతాన్యాహురపా
అని యున్నది.

భోజ.—ఉన్నదిగాని యీమాట లెవ్వలెవ్వరితోఁ బలి
గుదువె ?

బుద్ధి.—ఏమి ! శర్తిష్ట యయాతిమహారాజుతోఁ బలికినది.

భోజ.—అట్లయిన నిది శర్తిష్టావాక్య మనుము. పౌరా
క్యముకాదు. గ్రంథంబులవచ్చు నయ్యెపురుషులవా
గ్రంథకర్తలవాక్యంబు లనందగునె ?

వత్సు.—తగదు తగదు.

బుద్ధి.—ఏల తగదు ? గ్రంథకర్తలు తమయభిప్రాయంబులు
ధములలోని పురుషులముఖంబులఁ దెలుపుదురు కాదె

భోజ.—[బుద్ధిశాలితో] తెలుపుదురుకాని యాయాయి
ముఖంబుల నుంచుమాటలెల్ల గ్రంథకర్తల యభిప్ర
కావు. కవీశ్వరులు దుష్టుని బలికించునప్పుడు దా
సజ్జనుని బలికించునప్పుడు సద్బుద్ధులును నయ్యయ
నోట నయ్యైకథాసందర్భంబులఁబట్టి పలికింతురుగా
రెండువిధములయిన పరస్పరవిరుద్ధబుద్ధులు గవీశ్వ
యసంగతము.

బుద్ధి.—సత్యము.

భోజ.—మహారాజు కూతురయ్యును విధివశంబునఁ
పురోహితుని కూతునకు దాసియై చిరకాలముఁ
మతియై కామమోహంబునఁ గుందుచుఁ దగినరా
నేకాంతంబున నాకస్తికమ్ముగఁ గనుంగొనఁగలిగి
భోగంబులకై శర్తిష్టపలికినపలుకులు ధర్మములగు
వాక్యంబులు విని ప్రతిజ్ఞాభంగముచేసిన దానికిఫల
రాజు తోడనె యనుభవింపఁడే ?

—ఆయుష్షంతుఁడు దివ్యపురుషుఁడు. ఈతఁ డిట్టిన్యాయంబులు పల్కునే!

—[బుద్ధిశాలితో] ఇటు విను బుద్ధిశాలీ!

మఱికొండపైఁ బొడిచి భానుఁడు క్రుమ్మరి సంజవేళలం
కుపు మహీధరంబుపయిఁ బొల్పుగఁ గ్రుంకెనయేని కొండలున్
ఁ జలియించెనేనియును బండ్లు జలంబుల నేల నోడలున్
చెనయేని యెన్నఁడును న్యాయము తప్పి వచింపఁ దీర్పులన్.

—ఆయుష్షంతునితో వాదముచేయ నేనేపాటి బుద్ధిశాలిని?

—[బుద్ధిశాలితో] అట్లయిన నాకు రాజాజ్ఞ నెరవేర్చుటతప్ప వేటు కర్తవ్యములేదు.

—[నిట్టూర్పువిడుచుచు] హా! నేనేమిచేయుదును? నాకెట్టి క్రూరకృత్యములు చూడవలయుట సంభవించెను. హామాయ దైవము.

చివారలనెల్ల వంచించి మిక్కిలి
కష్టపెట్టఁగడంగ నిష్టపడుదు
శ్రీవారలనెల్ల దొడ్డవారుగ నెంచి
పెక్కుసౌఖ్యము లిచ్చి పెంచు దీవు
దగొండులనెల్ల లాలించి యున్నత
పద మిచ్చి భూషింతు బహువిధములఁ
ము పదాతీతవరులపైఁ గింకచే
వేమాటు నిగిడింతు వేడిచూపు

తల దరిద్రులంజేసి ధనికులుగను
భులంజేసి మిగులఁ గుల్కుచు నెసంగు
నీచేష్టలంజేసి యెటుకపడియె
యదైవమవే నీవు మదిఁ దలంప.

30

—[బుద్ధిశాలితో] అన్నా యింక నీవుండుము [దిక్కులుచూచి]
ఔరా చీకటి కాలుగ్రమ్మినది.

సీ. కంతస్వనమ్మునఁ గాకొండువిధమున
 నెఱిగినవారినే నెఱుంగరాదు
 తడిమిచూచినఁగాక వడినిది యిది యని
 యెఱిగినవారికే నెఱుంగరాదు
 కనుమూయఁ గనువిప్పఁగను ద్వైతి కద్వైత
 మేకాని ద్వైత మిం తెఱుంగరాదు
 జారచోరులకెల్ల సంతోషమేకాని
 యెదలోన సంతోచ మెఱుంగరాదు

గీ. కోరి మిన్నులుకాటుకల్ గురియఁ జొచ్చె
 దాము కాఁబోలుఁ గాకున్న ధరణిలోన
 మన్ను మి న్నేకముగఁ జేయుమాడ్కి వెలయు
 నిట్టి చిహ్నచీకటి తొల్లి యెందుఁ గలదె?

31

[బుద్ధిశాలితో] అన్నా నాపని నెరవేర్చుట కిదియే సమయము
 గద!

ఆ. ఈకుమారుతోడ నిష్ఠాహామాయాభ
 వనములోని కేగువాడ నిప్పు
 డింక వగపుదక్కి యింటికిఁ బోవన్న
 యిది యెఱుంగ నీకు మెవరినన్న.

32

[అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.]

భో జ కు మా ర ము

తృతీయాంకము.

రంగము - ముంజరాజు నంతఃపురములో నొక కూటము.

[తెరచాటున.]

వితానవృత్తము:—

తొలంగుడయ్యా వేగంబే
మెలంగుడయ్యా బిట్టార్తిం
గలంగుడయ్యా చిత్తంబం
దిలేశుం డార్త్యభిన్నునైన్.

కటకటా రాజుగారును రాణిగారును బెద్దరాణిగారయిన
సావిత్రిదేవియును బంధువులసహితము పుత్రశోకసముద్రములో
మునిగియున్న వారు. వారు

ఉత్సాహ:—విన్ననైన యాననములు వెచ్చనైన యూర్పులుం
బిన్నగాని యేడ్పులుంగు వీడియున్నకొప్పులున్
ఛన్నమైన వైభవంబు సన్నమైన ధైర్యముం
బన్నగాను గానిపింప వచ్చువార లియ్యదే. 1

[అంతటఁ బైనిచెప్పినరీతిని ముంజరాజును నాతనిరాణియగు
సుశీలాదేవియును భోజకుమారుని తల్లియగుసావిత్రిదేవియును
జయంతవిదూషకసహితముగాను జేటీజనసహితముగాను బ్రవేశించు
చున్నారు.]

సావిత్రిదేవి:—[దుఃఖముతో.]

హాపుత్ర హాపుత్ర హాపుత్ర పుత్ర
హాపుత్ర హాపుత్ర హాపుత్ర పుత్ర
యెందుఁ బోయితి విప్పు డిందు రా వేర?
సుందరంబగుమోముఁ జూపవ దేర?

క్షీతి నేమి పాపంబు నేసినదాన?
మతిదప్పి నేనేడ్వ మాటాడవేర?
నీమొగంబును జూడ నేరనికంటఁ
దామరపూలెట్లు తగఁజూతు నేను?

8

నలి నీదుకన్నుఁ గానఁగలేనికంటఁ
గలువతోకే నెట్లు కానంగ నేర్తు?
నలినీదుమోవి గానఁగలేనికంటఁ
లలితరసాలవల్లవ మెట్లు కాంతు?

12

ముద్దెన నీహస్తములు గానలేని
మొద్దుఁగంట నెఱతమ్ములఁ గాంతు నెట్లు?
నీ వీనుగనలేని నేత్రంబుతోడ
నేవిధంబునఁ గావ్యమే విప్పనేర్తు?

16 *

వెలయ నీపలుకులు విననిచో నాకుఁ
జిలుకలపలుకులు చెవి నెట్లు చొచ్చు?
ముద్దులబాల నీముద్దు నెమ్మోము
ముద్దాడలేని నామొద్దెనపెదవు

20

లక్కట యేనెట్లు లాడింప నేర్తు
నొక్కమాటయినను నొకమాట పల్కు?
పరఁగని న్నొఁగిలింపఁగలేనిచేత
ధర నేమిపనిసేయఁ దనయ నేనేర్తు?

24

ఎలమి నీకును బువ్వ యిడలేనిచేత
నిల నేమిపనిసేయ నేనేర్తుఁ గొడుక?
కట్ట నీతల దువ్వఁగాలేనిచేత
బొట్టె యేపనిసేయఁ బుడమిలో నేర్తు?

28

బాల నీనోటిలోపలఁ బెట్టలేని
పాలిండ్లు నాకిలఁ బాపాలయిండ్లు

* వీనునకు శ్రీకార ముపమానము. కావ్యాదిని శ్రీకారముండును.

తండ్రి నిన్ గోల్పోయి ధర బ్రదుకంగ
గుండ్రాయి యటవె నాకును హృదయంబు?

32

నీతోడిదేసుమినెటి నాకు లోక
మో తండ్రి యదిగాన నొప్పారనాదు
ప్రాణముల్ విడిచి నిన్నక్కట నాదు
ప్రాణమూ చేరెద వచ్చి యిడ్డిష్ట
హాపుత్ర హాపుత్ర హాపుత్ర పుత్ర
హాపుత్ర హాపుత్ర హాపుత్ర పుత్ర.

38

[అని యేడ్చుచు నేల మ్రొక్కుచున్నది.]

ముంజరాజు:—[విదూషకునితో జనాంతికముగా] వాధూలా నాయొ
డలు వడఁకుచున్నది.

విదూ:—[జనాంతికముగా ముంజరాజుతో] మిత్రమా నీకొకయుపా
యము చెప్పెదను వినుము నీవు కదలక మెదలక మూర్ఛవోయి
నట్లు నిశ్చేష్టుడవై పడియుండుము.

ముంజ:—[మూర్ఛితుడవోలె నేలఁబడును.]

సుశీల:—[సావిత్రి దేవిని లేవనెత్తి తనకుఁ జేరఁగిలఁబెట్టికొని కౌఁగి
లించికొని] కడుపు దుఃఖము! చెప్ప నలవియా యవ్వా!

ప్రథమచేటి:—ఏమిబిడ్డవ్వా! కఱవుదీటినబిడ్డవ్వా!

ద్వితీయచేటి:—చాయచామనచాయయేగాని పున్నమచంద్రుడన్న
ట్లుండు వాడవ్వా!

తృతీయచేటి:—చాయలో నేమున్నదవ్వా! యెటు పెటుపందురుగాని
యసలెట్టని వారిలోఁ జక్కనివారే లేరు.

ప్రథమచేటి:—ఆమాటకుఁ బడితేఁ జామనచాయ వారిలోనే చక్కని
వారున్నారసుమా!

తృతీయచేటి:—ఎటుపుండఁగానే సరియా! రూపరేఖ లుండవల
యును. కళాకాంతు లుండవలయును. అతనిమొగముజూచితేఁ
బున్నమచంద్రునిజూచినట్టు లాహ్లాదకరముగా నుండునవ్వు!
ఆచిటునవ్వు వెన్నెలలాగుననే యుండునవ్వు!

ద్వితీయచేటి.—మొగముచూచుటదాక నక్కటలేదమ్మా. వాని
మాట చెవినిబడఁగానే సంతోషము పుట్టునదమ్మా! ఆతఁడు
కూటములోఁ గూర్చుండి పద్యములు చదువునప్పుడుగాని
తోడిబాలురతో మాటలాడునప్పుడుగాని కిలకిలనవ్వునప్పుడు
గాని పడుచులందఱు వెనుకసోరణగండ్లలో నుండియును
దలుపుసందుల నుండియును జూచుచుఁ జెవులు వోరవెట్టికొని
వినువారమ్మా యదేమి విచిత్రమోగాని వయస్సువచ్చినమీద
నెట్లుండునోగాని

సుశీల.—[చేటులతో జనాంతికముగా] కొంచెముసే పూటకుండఁడు
[చింత నభినయించి ప్రకాశముగా] లేదు! ప్రాప్తిలేదు! ఎవ
రేమిచేయుదురు. మనయత్న మనికొందుముగాని యిది
యంతయు వట్టిదిసుమా యమ్మా!

ప్రథమచేటి.—అవునమ్మా, అవును.

సావిత్రిదేవి —[ఉలికిపడు టభినయించి, చేతికల నుద్దేశించి దుఃఖ
ముతో]

కొడుకువోయె నటంచుఁ గోమలులార

బెడిదంపుఁ బలుకుచెప్పితి రేలమీరు!

వాఁ డాడికొనఁబోయె బాలురతోడఁ

గూడి యంచిపుడు నాకుం జెప్పరమ్మ.

4

వాఁ డేగెఁ జదువంగ బాలురతోడఁ

గూడి యంచిపుడు నాకుం జెప్పరమ్మ.

వాఁడు నిద్రించినవాడంచు మీర

లాడరమ్మా యిప్పు డకట నాతోడ.

8

మాటాడ రేలమ్మ మఱిమఱి మిమ్ము

బోటులారా దుఃఖముంబొంది వేడ?

యిది గర్వఫల మొకో యిలఁ జెలులార

యిది తాతిగుండెచే నెసఁగెడుఫలమొ!

12

కటకటా మిము దూఱఁగా నేల నాకుఁ

బటు సఖిమణులంచు భావింతు మిమ్ము!

ప్రత్యుత్తరం బీనవాచిక మాట
నత్యుత్తమస్థితి నాడరు మీరు.

16

నాయయ్య యింకేడ నాచూచుటేడ
నాయదృష్ట మిటుండ నాచేటులార !

[ముంజునుద్దేశించి దుఃఖముతో]

ఓయయ్య యోముంజ యోహో మఱి
మాయయ్య జంపంగ మహి నేమిదొరకె?

2

[అని యురము బాదుకొని నేలకు వ్రాలుచున్నవి.]

ముంజరాజు.—అమ్మయ్యో [యని యులికిపడి లేచి మరల నేలబడు
చున్నాడు].

విదూషకుడు.—[ముంజరాజుతో జనాంతికముగా] కదలవలదని
నేను జెప్పితినిగదా నోరుమూసికొని శవమువలె బడియుండు
ము నీ విక్కడున్నట్లు నీవదినెకు దెలియఁగూడదు. ఆయమ
దుఃఖమగును రాలై యున్నది. [అని ముంజరాజుశరీరము నొక
చేతితో నొక్కిపెట్టి రెండవచేతితో వీవనపట్టికొని విసరు
చున్నాడు].

సావిత్రిదేవి? [మరల లేచి.]

దొరకొనె నీకు నోదొర తిలకింప
హరిహరీ యొక శిశుహత్యపాపంబు
హరిహరీ యొక పుత్రహత్యపాపంబు
హరిహరీ యొక రాజహత్యపాపంబు
హరిహరీ యొక నరహత్యపాపంబు
హరిహరీ ధర సర్వహత్యపాపంబు
పూజ్యుండు నాథుండు భువినున్న యపుడ
రాజ్యంబు నీకు నర్పణ మాచరించె.

అభిషేక కాలంబు నప్పుడే పుత్రు
నభయార్థి యాచు నీయంకంబునందు.

12

నార్యపుత్రుం డుంచె నక్కట వాని
యార్యగుణంబైన నాదరింపవుగ

వదినె యంచును నన్నుఁ బరికింపవైతి

యిది యేకపుత్ర యంచెన్నంగవైతి.

16

పసిపాప యని పుత్రు భావింపవైతి

కసిపట్టి చంపి తకారణంబుగను.

13

[అని కనుతెప్పలు వాల్చుచున్నది.]

సుశీల.—ఊటడుమక్కా యూటడుము. విధి యాలాగున వ్రాసిపెట్టి
నాఁడు. మన మేమిచేయఁగలము. నీవెఱుఁగని దేమున్నది.
మీమఱఁదిగారు మూర్ఛిల్లి యెట్లు పడియున్నారో చూడుము.
[తర్జన్యంగుష్ఠములతో తనగడ్డముపట్టికొని చేటులవంక దిరిగి
యాశ్చర్య మభినయించుచు] ఆజ్యోతిష్కుఁ డెక్కడనుండి
వచ్చెనమ్మా మాయజ్యోతిష్కుడు.

ప్రథమచేటి.—మాయజ్యోతిష్కుఁడే తల్లి.

సావిత్రీదేవి.—[సీతకారముచేసి కన్నులుతెరిచి దుఃఖముతో]

దైవజ్ఞ యెందుండి దయచేసితయ్య

యీవు దర్శింపంగ నితరులు లేరె?

బ్రాహ్మణోత్తమ యిందు వచ్చి తేలయ్య?

జిహ్వాతరముగాఁ జెప్పి తేలయ్య?

4

పార్వతీదేవి శాపం బిచ్చె గాదె

పూర్వంబు మీకెల్లఁ బుణ్యాత్మ? మీకు

నిధరలోపల నేసభ నైన

సిద్ధాంతముంజేసి చెప్పఁగా నొనె?

నాతండ్రితో సమానంబుగా నేల

మాతండ్రి నుడువవు మాంజునిగూర్చి?

ద్రవ్యాశవచ్చిన దైవజ్ఞవరుడ

వవ్యయపాండిత్య యకట కావీవు

12

అన్నయట్లయితే జయంతునిఁ గూర్చి

మిన్నంట నుడుదువు మినుకులు వెక్కు.

అట్లుచేయమిఁజేసి యయ్య నీమాట

యెట్లైన నిలసత్యమేగాఁగవలయు

16

అట్లు కావలయునే నక్కట యిట్లు
లెట్లు వచ్చె నకాలమృత్యువు నేడు?
అట్లు కావలయునే నొర యీమృత్యు
విట్లువచ్చుట కల్లయేగాఁగవలయుఁ

20

గాకున్న హరికృపాకారణంబునను
నాకవైద్యులువచ్చి నామీదికరుణ
నాతండ్రి మొండెమ్మ నాతండ్రి తలయు
వే తగ నదికించి ప్రేమచేఁ బ్రాణ

24

ముంబోసి యెప్పటిపోల్కి నాకంట
నుం బెట్టుదురు నామనోవ్యధవోవ
మొదటి దసంభవంబు దలంపఁగాను
మది రెండవది చూడ మఱి నిజం బొను

28

దైవజ్ఞ కాదేని దలంపఁగానట్లు
నీవాకృశుద్ధియు నిష్ఫలంబొను
మఱి నాపతివ్రతామాహాత్మ్యమెల్లఁ
బొటివోవు నిక్కంబు పుడమిలోపలను

32

హాపుత్ర హాపుత్ర హాపుత్ర పుత్ర
హాపుత్ర హాపుత్ర హాపుత్ర పుత్ర

34

[దుగ్గిముతో నేల మ్రొక్కుచున్నది]

సుశీల.—[సావిత్రిదేవి మరల లేవనెత్తి తనకుఁ జేరఁగిలఁగూర్చుండఁ
బెట్టికొని] ఏమితల్లి యీవెట్టి! అంతటికిని భగవంతుఁడే కర్త
సుమా!

విదూష.—[చేతిలోనివీవన క్రిందఁబెట్టి]

చ. వినుఁడు భవాభవంబులకుఁ బృథ్విపయిం బురుషుండు కర్తగాఁ
డనయముఁ ద్రాడుగట్టి పరుఁ డార్పఁగ నాడెడుకట్టబొమ్మ చా
డ్చునఁ గడుదైవవశ్యుఁడుగ భూమివిధాత్రుఁ డొనర్ప నాడుచుం
డునది కతంబుగాఁగ నెవఁడుక నెపపెట్టఁగఁగూడ దొడ్లనున్. 6

[అని వీవనతో మరల ముంజునికి వీచుచున్నాఁడు.]

సావిత్రి.—[భగవంతునిగూర్చి దుగ్గిముతో]

దేవ దేవా దేవ దేవేశ దేవ

యీవు నన్నీరీతి నేఁపంగ మేలె?

ఫల మేల యిచ్చితి వాత్సల్య మపుడు

వెలయ? నాఫల మేల పిదపఁ గైకొంటి?

4

యిచ్చితిపో దాని నిన్నాళ్లదాఁక

మచ్చిక ననుభవింపఁగఁ జేసితేల?

చేసితిపో చలచిత్తత నన్ను

గాసిపెట్టుచు దానిఁ గైకొంటి వేల?

8

యిచ్చి పుచ్చికొనుట యిది నీకుఁ దగునె?

యిచ్చి పుచ్చికొనెడు నీలగ్రద్దపుదె?

10

సుశీల.—దేవుఁ డేమిచేసినాఁడమ్మా వెట్టిదాన? దేవునికేమయినా పగా
మనమీఁద? మనకర్త మాలాగున నున్నది. పూర్వకర్తఫల
మెంతటివారికయిన ననుభవింపక తప్పదు. ఋణానుబంధము.
ఏనాఁడో ఋణమున్నదానవు. ఆఋణము తీర్పించికొన్నాఁడు
వెడలిపోయినాఁడు. ఆలాగున మృత్యువు తోసికొనివచ్చినది.

సావిత్రి.—[మరల దుగ్గి మభినయించి మృత్యుదేవతనుగూర్చి]

మృత్యువా యేలవ్వు యీరీతి నిప్పు

డత్యుదగ్రతవచ్చి యకట మాయొంటఁ

జొచ్చి నాముద్దులసుతుఁ బసిబాలుఁ

బొచ్చెంబు లెఱుఁగనిపుణ్యాలవాలు

నెట్టిదో పాపంబు పృథ్విలోఁ బుణ్య

మెట్టిదో యెఱుఁగక యెసఁగెడు బాలు

నొక చెంప బాలును నొక చెంప నీరుఁ

బ్రకటంబుగాఁగను వర్తించు బాలు

నాఁడుది యిది మఱి యవనిలో మగఁడు

వీడంచు నెఱుఁగక వెలసెడు బాలుఁ

దనచదువేమొకొ దానేమొగాని

మనమున నెఱుఁగక మనియెడుబాలు

వెలయంగఁ గలిగిన వేయియేండ్లకును
నిలలోన నాలుగేం డైదలినబాలు
మ్రొంగితి వేలమ్మ మృత్యువా నీకు
మ్రొంగంగ దగువారు పృథ్విలో లేరె ?

16

మె త్తనివారిని మేదినిఁ జూడ
నొత్తబుద్ధి యటంచు నొప్పుగా వినమె ?
పరభామలంగూడి పాపంబుచేసి
తిరుగ సిగ్గునులేని ధీయుతుల్ల

20

దొంగతనముసేసి దొరవోలె మిగులఁ
బొంగుచుఁ దిరుగాడు పూరుషుల్ గల్గఁ
గల్గలు నిక్కముల్ గానాడుచుండి
పిల్లిమిఁద నెలుకఁ బిల్లిని నెలుక

24

మిఁద నెక్కించుచు మెలపుతోడుతను
మేదినిమిఁదను మెలఁగువా రుండ
భువి నేటు తగఁదాఁటి పొందేది తెప్ప
దవులంగ బెట్టెడు ధన్యాత్తు లుండఁ

28

జెట్టుమిఁదికిని నెచ్చెలిని నెక్కించి
యట్టె నిచ్చెన తీయునట్టివారుండ
నధికారకారణం బైనట్టిగర్వ
మధిగతంబుగ నంధులైనవారుండ

32

నధికారకారణం బైనట్టిగర్వ
మధిగతంబుగఁ దుచ్చులైనవారుండ
నధికారకారణం బైనట్టిగర్వ
మధిగతంబుగఁ గ్రూరులైనవారుండఁ

36

గటకటా లంచముల్ గైకొని సభల
నటమటమ్ముగ సాక్ష్యమాడువారుండఁ
గటకటా లంచముల్ గైకొని సభల
నటమటమ్ముగ వాదమాడువారుండఁ

40

గటకటా లంచముల్ గైకొని సభల
నటమటమ్ముగ దీర్చు నధికారులుండ
నేలమ్మ వారల నిలలోన విడిచి
తేలమ్మ నాబాలు నిట్టై మ్రింగితివి ?

కర మొడ్డుపొడవునుగలవారి విడిచి
హరిహరీ పసికూన హరియించితేల ?
పసికూన హరియింపఁ బాపమేకాక
ససిగ నీయాకలి సచ్చెనే చెపుమ.

భయపడితే వారిభయదరూపంబు
భయదమా హృదయంబు పరికించి నీవు ?
దుష్టునకుండుము దూరంబటన్న
సుష్టువాక్కెదనుంచి చూడవో వారి ?

నీకంటెఁ గ్రూరులు నిజము లేరండ్రు
లోకంబులోన నాలోచించి చూడ
నేనిప్పు చెప్పిన యియ్యెల్లఖలులు
గానంగ నీకంటెఁ గడుఁ గ్రూరులు సుమి ?

గడుసుఁదనంబొకో కడువెట్టితనమొ
వడి నిట్టులో మృత్యువా చేసితేల ?
కర మిట్లు సర్వాధికారంబు నీకు
హరియిచ్చినాఁడొకో యకట నీగుణము

నరయక ? యోదేవి యరయక గుణము
ధర నధికారంబు తగ దేరికీయ.

అరయక గుణమొక్కటైనను బదవి
నరుల కొసంగుట నాగరకత్వ

మెక్కుడై నకొలంది నిస్సీరో తద్ద
యెక్కుడౌచున్న దదేమొకో వింత
గ్రంథంబు లొకకొన్నికంతపాఠంబు
లంధులగతిఁజేసి యక్కటా యందు

ముక్కున నిడికొని మూఁడు ముక్కలను
నిక్కి నిక్కి పడుచు నిట్ట తాడిఁ బలె
నకట పరీక్షలయందును దేలి

వికట మానట్లుగా వేషముల్ వేసి.

72

తన రెడువారు విద్యావంతు లనుచు
మనమున నెంచుచు మన్ననచేసి
పృథ్విలో నధికార మీజొచ్చినారు
పృథ్విశు లొకకొంద టీకాలమందు

76

అట్టిదానవె మృత్యువా నీవు సుమ్మి
యిట్టిదేవిద్య నామృత్యువా వినుమ
యిది మంచి యిది చెడ్డ యిది సూన్యతంబు
నిది కల్ల యిది దైవ మిది పౌరుషంబ

80

టంచెఱుంగుచు వైరు లార్వర గెల్చి
మంచిగంధపుఁబాత్ర మధ్యమందొక్క
పదమును రెండవపదమగ్ని నుంచి
పదిలంబుగాఁగ నిష్పక్షపాతమున

84

నెవ్వారు వ్యవహార మిలఁజేయువార
లవ్వారు సువ్వె విద్యావంతు లవని
అంతెకా కోయమ్మ యంతకురాల
యింతలునేనెడు నీయట్టివార

88

లవనివిద్యావంతురాండ్రురే? యీప
దవి నీకు నలబ్రహ్మ తానేలయిచ్చె?
ఇచ్చెఁబో తానప్పు డిందాఁక నిన్ను
బెచ్చుపెరుగనిచ్చెఁ బేర్చితో నేల?

92

నిన్ను దప్పింపంగ నేరఁడే తాను?
నిన్నేల తప్పించు నీవేగి తనదు

పయిఁబడుదు వటంచుఁ భయపడుఁ జుమ్మి
భయముకా కదివానిభక్తి యానటవె

96

విద్దియగలవారి వేగఁ దప్పింప
దద్దయు నేర్చిన ధన్యుఁడు వాఁడు
ముది మదిదప్పిన మూఁడుగుణంబు
లదిర యొక్కునటన్న యామాట వినమె ?

100

తన పెద్దపదవియుఁ దన పెద్ద పేరు
గని మనంబునఁ బెద్దగర్వించినాఁడు
అత్తయు నొకకోడలను నట్టిమాట
చిత్తగింపకయుండ సిగ్గేల లేదొ ?

104

తాను సేవకుఁడను దధ్యంపుమాట
మానసమ్మునను నుంపండు గర్వించి.

106

[అని కన్నులుమూసికొని దుగ్గిరించుచున్నది].

విదూష.—ఓహో దుగ్గిరిములోనున్నను నెంతయు క్తియు క్తములుగ
నున్న వీతల్లివాక్కులు! మేమమ్మా వావదూకులము సభ
లలో నుపన్యాసముల నిచ్చెద మంచు బిరుదులుగట్టికొని తగుదు
మంచువచ్చి వేయునూటపదియాలులు దోచికొనిపోవు పండి
తులైన నిట్టి రసవంతములైన మాటలాడఁగలరే ?

ప్రథమచేటి.—ఈయమ్మ కవిత్వము చెప్పుచున్నదిగాని యిది దుగ్గిరిము
గాదు.

ద్వితీయచేటి.—సమ స్తవై భవము లనుభవించునపుడుగాని కవిత్వము
స్ఫురింపదని కొందఱుకవు లందురుగాని యిది పిచ్చమాట
కష్టములో నున్నయప్పుడే బుద్ధి విశదముగా స్ఫురించును
జుష్టి యమ్మా.

తృతీయచేటి.—ఈయమ్మపలుకులు కవిత్వముమాత్ర మే కాదు వేద
వాక్కులు. ధర్మనిరూపణము చేయుచున్నవి.

సుశీల.—ఆబుద్ధికుశలత యట్టిదమ్మా! ఈతల్లి రాఁదగ్గ కష్టము కా
దమ్మా! ఆజీవున కాలాగునఁ గాలము తోసికొనివచ్చినది.
ఆవత్సుఁ డెప్పుడువచ్చినాఁడమ్మా యిక్కడకు ?

సావిత్రి.—[తెలివి తెచ్చికొని]

భృత్యపత్నాయేల మృత్యువుకంటె
నత్యుదగ్రత మ్రింగి తకట నాపుత్రు ?
మన సెట్లు కొలిపెను మాన్యుడౌ రాజ
తనయుని జంపంగ ధర్మాత్త నీకు ?

4

నానాథుకంటె నోన్యాయవిదూర
యకానె ముంజుం డెక్కు వక్కట నీకు ?
నిన్న గాకయ మొన్న నిక్కంబుచూడ
చెన్నార నితఁడు వచ్చినవాఁడుకాఁడె ?

8

నానాథుఁ డెన్నియే న్భంగులనీకు
దానుప కారముల్ తగఁజేసెఁగాదె ?
ఇలనార్యపుత్రుని యేల్బడిలోన
నెలమియు భయభక్తు లెసక మెసంగ

12

నెత్తిన నమ్రత నెదుట నిల్చుండి
చిత్తము చిత్తము చిత్త మటంచు
సేవించితివి కాదె చెన్నార ? నల్ల
సేవ యెట్టులు మఱచితివి చీ నేఁడు ?

16

లెంకలగుణమేను లెస్స గన్గొంటిఁ
బొంకంబుగాఁ గొల్చి పుడమిలో నొక్క
యధిపు నాతఁడు చన్నయామిఁదవచ్చు
నధిపుని మ్రోలను నతనిదూషించి

20

కీడాచరింతు రుక్కివము మీఱంగఁ
గీడెయకా నవ్వారికిని దుట్టతుదకు
అంతెకా కక్కట యలఁతులబోవు
నంతటివారె మహాత్ములు జగతి ?

24

ఏనుంగువోవుచో నిలఁగుక్క మొలుఁగ
నేనుంగుమహిమకు నేమికోఱంత ?

26

[ఏడ్చుచు నేల కొఱఁగుచున్నది.]

సుశీల.—[సావిత్రి దేవిని లేవనెత్తి కన్నీరు తనపయ్యెడచెఱఁగున
నొత్తి తనకుఁ జేరగిలఁబెట్టికొని పట్టికొని] డోఱడుమక్కా

యూటడుము. అంతకంతకు వెట్టి యెక్కువగుచున్నది. విధి వశము దాట నెవరికి శక్యము? ఈచెప్పినదెల్ల నీకుఁగాదే? కొడుకును నీవే కంటివే! కనకకనకకన్నకొడుకును సుగుణాభి రాముని రామునిఁ బట్టముగట్ట నున్నతఁడే బట్టములేదు సరియ కదా మీఁదిమిక్కిలి పదునాలుగుసంవత్సరము లాతనిఁ గౌసల్య నాఁడు గోల్పోదే? గుణములకుప్ప యగుసారంగధరుని కాలు నేతులు నిష్కారణముగఁ దండ్రి నఱకింప రత్నాంగి యూట డిల్లదే? చచ్చినవానికన్నులు చేరెడేసి నీవు విలపింప నేమి ప్రయోజనము? ఏడ్చినఁ జచ్చినవారు వత్తురే? రాఁగలరేని భోజకుమారునిగూర్చి నేనేడ్చుటయగాక కన్నీటితో శిశ్రా నది కూలంకషముగ నిండునట్లు కూలి యిచ్చి యితరులచేత నేడ్పించెదను. మీఁదిమిక్కిలి మనమేడ్చినకొలఁది నజ్జీవుఁడు మనపామరత్వమునకు నవ్వుచుఁ బరమపదమున నుండునుగాని మనము తల్లులమని విశ్వాసముగలఁడే? తెలిసినదాన వింత వెట్టిపడకుము. భోజుఁడు నీకుఁ బుట్టఁడయ్యెననికొనుము. జయంతునిఁజూపి] వీఁడె నీకుఁ బుట్టినకొడుకు వీనిని సంరక్షించి కొనుము.

[జయంతుని సావిత్రి దేవియొడిలోఁ గూర్చుండఁబెట్టుచున్నది.]

విదూష.—[సావిత్రి దేవితో] తల్లీ యీయిల్లాలు మేలిమాట చెప్పినది. తనకుమారుని నీకు సమర్పించుటలో నియ్యమయాదార్యము మిక్కిలి శ్లాఘనీయము. [సుశీలాదేవితో] తల్లీ యీయమ్మ నింక లోపలికిఁ గొనిపోయి స్నానముచేయింపుఁడు. ప్రాద్దువోయి నది. నేనును గొంచెమునేపు నిల్చి రాజుగారిని మూర్ఛదేర్చి తీసికొనివచ్చెదను. రాజుగారివిషయమై మీరు బెంగపెట్టికొన వలదు.

సుశీల.—[సావిత్రి దేవితో] మనమింక లోపలికిఁ బోవుదము లెమ్మ తల్లీ అని యాయమ్మను లేవనెత్తి చేయిపట్టికొని తీసికొనిపోవు చున్నది.

[చేటీజనంబును జయంతుఁడునుగూడ నిష్క్రమించిరి.]

విదూష.—[ముంజరాజును జేతితోఁ గొట్టి లేపుచున్నాఁడు.]

ముంజ.—[చయ్యనలేచి కూర్చుండి] బ్రదికినాఁడనురా బాబూ [విదూషకునితో] వాధూలా! భోజుఁడు తాను వ్రాసి వత్సునిచేత నాకుఁ బంపినలేఖ నాకుఁ బ్రతిపద్యకర్ణకతోరమయ్యెఁగాని సావిత్రి దేవివిలాపముతోఁ బలికినమాటలు ప్రత్యక్షరహృదయ శూలము లగుచున్నవి దీనికి నాకు మందుగానము.

విదూష.—సావిత్రి దేవిమాటలు నీకు వినపడినవా మిత్రుఁడా?

ముంజ.—నీమంత్ర బలముచే వాధూలా!

విదూష.—మిత్రుఁడా మించినదానికి వగవఁబనిలేదు. వగచినఁ గార్య మేమి? కావున వగపు దక్కుము. ఏవీ భోజకుమారునిపద్యములు చూడనైతిని.

ముంజ.—కాలెడుకొఱవి యెగసనద్రోసెదవె? ఆపద్యములు నీవు చదివితే నాగుండె నిల్చునే?

విదూష.—రాజవంశమునందుఁబుట్టి గుండె నిలువదని యీరీతిని బేద మాటలు పలికితే నలుగురును నవ్వరే? బ్రాహ్మణుండయ్యును బరశురాముఁడు ముయ్యెఁడుమారులు పరశుస్థారకుతారథార సమస్తక్షత్రజాతంబులఁ ద్రుంపఁడె? వ్రేలెడుగలబాలుని ముక్కు పచ్చలాఱనివాని జంపించి నీవు గుండె కుదుటఁబడక యింత కుందుచున్న వాఁడవు. విందేండ్లబాలుఁ డేపాటి రసవంతముగాఁ బద్యములుచేయఁగలఁ డేదీ వానిలేఖ చూతము.

ముంజ.—[తనచేతిలోని మట్టియాకులు నాలుగు విదూషకుని కిచ్చి] ఇదె చూడుము. భోజుడు కత్తితో దనపిక్కచీల్చికొని నెత్తురు తీసి యానెత్తుటితోఁ బూచికపుల్లవెట్టి యీయాకులమీఁద నాకు లేఖవ్రాసినాఁడు.

విదూష.—[మట్టియాకొకటిచూచి చదువుచున్నాఁడు.]

సీ. తనకొడుకులకంటెఁ దమ్మునికొడుకులు

బలశౌర్యదర్పముల్ గల రటంచు

భోజ—6

నీర్వ్యచేతను లక్కయింటను విడియించి
 రవులఁబెట్టెను ధృతరాష్ట్రవిభుఁడు
 ఆడి తప్ప నటంచు నడవిలో నుండంగ
 దనకొడుకును బంపె దశరథుండు
 రమణి కొండెముచెప్ప రాజనరేంద్రుండు
 కొడుకు కాల్సేతులు గోసె నడవి

తే. వారి కారీతిఁ జేయఁగాఁ గారణంబు

లయ్యె నయ్యయి భూతకార్యంబు లవని
 నయ్య ననుజంప నేఁడు నీకయ్యె నేమి
 కారణంబు భవిష్యత్తుకారణంబొ ?

10

[ముంజరాజువంక తిరిగి] మిత్రుఁడా యిదియేమి పాపకర్తము
 చతుర్విధహృద్యాన్నంబులు గుడిచి శృంగారరసమొలుకుపద్యములు
 పాడుచు హాస్యరసమునుఁ బుట్టించుపలుకులు పలుకు నాకు నీశోకరస
 పూరమైన పద్యములు చదువవలయుట సంభవించెను. ఇట్టిపనికి నన్ను
 నియోగింప నగునే వలయు నేని నీమంత్రి నొకనిబిలిచి చదివించికొమ్ము.
 [మఱ్ఱాకులు క్రిందఁబడవ్రేయుచున్నాఁడు.]

ముంజ.—కాదుకాదు. వాధూలా యింక లెక్క నాలుగుపద్యము
 లున్నవి. ఆనాలుగును జదువుము [మఱ్ఱాకులు చేతితోఁదీసి
 విదూషకునిచేతికి మరల నిచ్చుచున్నాఁడు.]

విదూష.—[రెండవమఱ్ఱాకు చూచి చదువుచున్నాడు]

సీ. తనయందు ధర్మతత్వం బూర్జితముగాఁగఁ
 బృథ్వియెల్ల యయాతి యేలినాఁడు
 సాపరాధారినే శరణన్న రక్షించి
 యంబరీషుం డేలె నవనియెల్ల
 లక్షభార్యల వేయిలక్షలపుత్రుల
 లాలించి శశిబిందుఁ డేలె జగము
 సత్రయాగముచేసి చాలఁ బుణ్యాత్ముఁడై
 రంతిదేవుఁడు కీర్తి రాజ్య మేలె

తే. వారు నల్వరు దివికేగినారు వారి
వసుధవోడయ్యె నింతేని వారితోడ
నీవసుధయెల్ల నీతోడ నేగుదెంచు
నయ్య నీవు దివంబున కరుగుతఱిని.

11

[మూడవమఱ్ఱాకుచూచి]

సీ. సురలు సాయముగాఁగ సురమౌని నడప య
జ్ఞములుచేసెఁ బసిండిసాలలందుఁ
బిల్లచావులు మాన్పి తల్లివోలెను బ్రజ
రక్షించి వేలేండ్లు రాజ్యమేలె
గాంచనాలంకృతకరితురగంబుల
గోకన్యలను విప్రకోటి కిచ్చె
బ్రజల నొప్పింపక పరమపుణ్యాత్మదై
యేడుదీపులు తాన యేలె మహిమ

తే. నామరుత్తుండు రఘురాముఁ డల్ల యంగుఁ
డాశిబియు నల్వరునుబోయి రవని విడిచి
యీభువనమెల్ల నీతోడ నేగుదెంచు
నయ్య నీవు దివంబున కరుగుతఱిని.

12

[నాలవమఱ్ఱాకుచూచి]

సీ. చేచాఁచి సురరాజు యాచింప గుఱ్ఱంబు
నేమహారాజు వేయెలమి నిచ్చె
దనపెద్దలు తరింప ధరణిలో మిన్నేలు
భాగీరథి యనంగఁ బటపె నెవఁడు
సన్తార్థవర్తియై జగ మెవ్వఁ డేలుచోఁ
బర్జన్యుఁ డిలఁ బైఁడి వానఁగురిసె
బూర్వాద్రి యస్తాద్రి పొలిమేర లౌ మహా
క్షేత్ర మొక్కఁడ యేలె జెలఁగి యెవ్వఁ

తే. డల దిలీపభగీరథు లకట యలసు
హోతృమాంధాత వేగి రీయుర్వివిడిచి

యీభువనమెల్ల నీతోడ నేగుదెంచు
నయ్య నీవు దివంబున కరుగుతఱిని.

13

[అయిదవమఱ్ఱాకుచూచి]

సీ. అగ్ని దేవునిని బ్రత్యక్షంబుగావించి
గయఁగట్టి యేలె జగ మైవండు
శరభసింహవ్యాఘ్రచయముల నేడిక
లఱ్ఱెక్కి పసినాఁడ యాడె నెవఁడు
విసమానమైన తన్ను సమానముగఁ దొల్లి
యెవఁడు సేయఁగ భూమి పృథివియయ్యె
తేఁడులనెల్ల ముయ్యేడుమాటులు చంపి
భువియెల్ల నెవఁ డిచ్చె భూసురులకు
తే. నాగయుఁడు భరతుఁడుఁ బృథుఁడల్ల పరశు
రాముఁడునుబోయి రకట యీభూమివిడిచి
యీభువనమెల్ల నీతోడ నేగుదెంచు
నయ్య నీవు దివంబున కరుగుతఱిని.

14

[అని చదివి మఱియీయాకులు నేలఁబాటవైచి కన్నులుమూసికొని
దుగ్గి మభినయించుచు నేలకు మ్రొక్కుచున్నాఁడు.]

ముంజ. — [సంభ్రమముతో] వాధూల! వాధూల! వాధూల! [అని
ముష్టాటు పిలిచి] ఓహో యిదియేమి! బ్రహ్మహత్య! వీనికి
మాటపోయినది! నన్నుగూర్చి వీని కింత వంతపుట్టెను! [వాని
చెయిపట్టికొని] వాధూల! [అని లేవనెత్తుచున్నాఁడు.]

విదూష. — [కన్నులుతెరచి] ఓరిబాబో యింకేమున్న దింకేమున్నది.
[అని యులికిపడు టభినయించి కేకవేయుచుఁ జటాలున లేచి
కూర్చుంచున్నాఁడు.]

ముంజ. — నీమి వాధూల! ఇట్లు భయపడుచున్నావు? భోజుఁడు
నన్నుదిట్టిన నీవు భయపడవలయునేల?

విదూష. — నీకేమి! మహారాజవు. ఇక్కడున్నను మహారాజవే. అక్క
డున్నను మహారాజవే. భోజుఁడు నిన్నెక్కడతిట్టినాఁడు?

నిన్ను దీవించినాఁడు. నీవు మంచివాడవే. తిట్టులు శాపములు
మాకు. నడుమను మేము చెడ్డవాండ్ర మైనవారము.

ముంజ.—ఏమివాధూల ! పద్యార్థముచూచికొన్న నాచిత్త ములుకు
చున్నది. నీభావము నాకుఁ దెలియకున్నది. ఇది పరిహాసములకు
సమయముకాదు. దుగ్గిసమయము.

విదూష.—మిత్రమా:—లోకములో నెవరికిఁ గష్టములువచ్చినను
నాకు సుఖముగానే యుండును. నేను హాస్యములే పలుకుదును
గాని యీపద్యములు నన్ను వ్యధపెట్టుచున్నవి.

ముంజ.—ఎట్లు ?

విదూష.—యయాతి మొదలగుహాడశమహారాజులు—అయితే మహా
రాజులు పదియాలుగుమాత్ర మే యుండిరే ? ఈకలియుగము
పుట్టి నాలుగు వేలేండ్లు కడచెను. అంతకుముందు మూఁడు
యుగములు కడచెను. ఇన్నియుగములకు నూటతొంబదియైదు
కోటు లేబదియైదిమిదిలక్ష లెనుబదినాలుగువేలు మున్నూ
తేండ్లకుఁగల మహారాజులు పదియాలుగురే యుండిరే ?

ముంజ.—మఱి యింకెంద అనికొంటివి.

విదూష.—ఒక యద్భుతముందురేమో యనికొంటిని. ఎట్లంటేని
యిప్పుడు నాకు ముప్పదిమూఁడేండ్లవయస్సున్నది. నాకు జ్ఞానము
వచ్చినదిమొదలు నేను జూచుచుంటిని నేటిదాఁకఁ గలమహా
రాజులు తొమ్మన్నూటతొంబదితొమ్మండ్రు గలరు. ఈమూన్నా
ళ్లకే తొమ్మన్నూటతొంబదితొమ్మండ్రయిన నాలుగుయుగముల
కెంద టుండవలయును. నీవ యాలోచింపుము. [ఆకాశము
వంకఁజూచి] ఆహా ! సంగతి తెలిసినది తెలిసినది. పూర్వము
లోకమంతయు జయించి యరిషడ్వర్గము జయించి తపోగరిష్ఠులై
దేవతలనుమించి భగవంతునివరములు వడసి లక్షలకొలదిజను
లకు దానములిచ్చి ప్రజల లేమిఁ బాపి ధర్మము నాలుగుపాద
ముల నడపించురాజులుమాత్రము మహారాజుబిరుదాంకములు
వడసిరి.

ముంజ.—మఱి మున్నే మనికొంటివి ?

విదూష.—ఈనేటి కాలమందుఁబోలెనే యని బ్రమసితిని. ఇప్పుడు మహమ్మదీయులు మన రాజ్యమునకువచ్చుట మొదలు బిరుదములు చౌకయయ్యెను. ఇప్పు డవి డబ్బుతో దొరకుచున్నవి.

ముంజ.—చాలు నిక నీబాధయేమో చెప్పవయ్యా వాధూల ! అక్కఱమాలిననీతులన్నియు నిప్పుడు బోధించుచున్నవాఁడ విది సమయము కాదుసుమా ! ఇంక నీయుపన్యాసములు చాలించి వక్తవ్యాంశములోనికి దిగుము.

విదూష.—దిగెదను దిగెదను. నీవు నొక రాజవగుటచే నీకిట్టిమాటలు రుచింపవు. మన యీప్రసంగ మేమహాకవియైన విని యొకనాట కముచేసి యాడించెనేని చూపఱ కెంత బోధకరముగా నుండునో మిత్రుఁడా ?

ముంజ.—నీవు మాటలలో మిక్కిలి నేర్పరివి నేనెఱుఁగుదునయ్యా వాధూలా !

విదూష.—ఒక్కమాటలలోనే యనికొంటివే భోజనములోఁగూడ మిక్కిలి నేర్పరిని. వీసెబూరెలు తినుమంటే నూటపదియాటిం టికిఁ దక్కువతిందునే ? అయిన నింక నీహాస్యములువిడిచి మాటలాడెదను వినుము. [ఆకాశమువంకఁజూచి మరల ముంజునిఁ జూచి] మిత్రుఁడా యిందాఁక నేమి చెప్పఁబోయి తిని ? నాకు మఱి పెక్కువగదా !

ముంజ.—“యయాతి మొదలగుపోడశమహారాజులు” అని యారంభించితివి.

విదూష.—ఆ ! తెలిసినది తెలిసినది. యయాతి మొదలగుపోడశమహారాజులు తపోయజ్ఞాదులు వేలకొలఁదియేండ్లసంఖ్యముగా సలిపి దానధర్మపరులై ప్రజలను రంజింపజేసి దేవతలకంటె నధికులై నెగడి తుదకు స్వర్గస్థులగుతఱి నీభూమి వాడి సూదిమొన మోపినయంతమాత్రమును గైకొనక విడిచిపోయిరనియు నట్లుగాక మూన్నాళ్లపట్టపగ లీభరతఖండములో నొకఋాల

రాజ్యముచేసిన నీతో నిబ్బువనమెల్ల స్వర్గమునకు వచ్చునని యును భోజుఁడు తనపద్యములలోఁ జెప్పినాఁడు బాలవాక్యమును గవివాక్యమును రిత్తవోవదు భోజకుమారుఁడు బాలుఁడును గవియును గావున నిది సిద్ధించును. నిశ్చయము. నేనాలు బిడ్డలతోఁ గాపురమున్న వాఁడను. ఈభూమియెల్ల నీతో స్వర్గమునకు వచ్చినయెడ నేనెక్కడ కాపురముందునా యని విచారింతుచున్నాను నే నొంటినుంటి నేని సముద్రములో నీదికొని పోయి యావటపత్రశాయివోలె నవ్వుటి చెట్టెక్కియుందును ఆలుబిడ్డల నేమిచేయుదును. వారిని విడువఁదగునా? ఆలిని బెండ్లియాడునప్పుడు మజ్జనభోజనాదులును సమస్తకర్తవ్యములును నీతోన కాని చేయనని యాలికి మగఁ డగ్ని సాక్షిగాఁ బ్రమాణములు సేయునకాదే? అట్టి మహాప్రమాణములు పొల్లునేయనగునే? ఆడితప్పుటకంటె దోషమున్నదె? మఱియు బిడ్డలనఁగా నెవరు తానే సుమా! మగఁడు తానే భార్యగర్భంబున సంతానరూపంబుగఁ బుట్టును. కావున నాలుబిడ్డల విడనాడఁ జనదంటిని. మీఁదటికి నా కాలోచన నీవే చెప్పుము చెలికాఁడా?

ముంజ.—నీ కాలోచన చెప్పుటకు నీకంటె బుద్ధిమంతుఁ డెవఁడు? ఈయుపన్యాసము చూడఁగ నాకుఁ దలయెత్త సిగ్గుగుచున్నది వాఘాల.

విదూష.—అహా! ఇప్పుడు తెలిసినది. నాఁటిహనుమంతుఁ డెటుంగ నట్లు నాబలము నేనెటుంగను. నాబుద్ధిని నీవు పొగడిన మీఁదట నిప్పుడు భోజకుమారునిపద్యార్థము చక్కఁగఁ దెలిసినది. నీతో నిబ్బువియెల్ల దివికివచ్చునని యాతఁడు చెప్పిన వాక్యములో భువి యనఁగా వట్టిమన్నని మూఁడుడనై మొదట నర్థముచేసికొంటిని. పాండిత్యప్రకర్షములేమిచే నట్టియర్థముతోఁచెను. భువి యనఁగా నీకనఁబడుభూగోళమును నిందుగల చెట్టులుఁ బుట్టులు గుట్టులు గట్టులు నిండ్లు వాకిండ్లు మేడలు మిద్దెలు స్త్రీలు పురుషులు బాలురు వృద్ధులు గుఱ్ఱములు గాడి

దలు నేనుఁగులుఁ బీనుగులు లొట్టెలు ముంతలు నావులు నెడ్లు
కుక్కలు నక్కలుఁ బిల్లులు నల్లులు మొదలుగాఁగలసమస్తవస్తు
వులు నని యర్థము. అదిగావున మేమందఱము నీతోన గృహ
రామాదిసహితముగా వచ్చువారము. ఈరాజ్యమే నీవు స్వర్గ
మందుఁ జేయుదువు. నాకేమిటంగొఱఁత ? అయినను నింకొకటి
గలదు. మిత్రుఁడా ! నేను నిద్దురపోతును గువ్వకూడెక్కఁ
గానె యవ్వమంచ మెక్కుననుసామెతను సూర్యాస్తమయ
మయినతోడనె పొట్టనిండ మెక్కి నిద్రకుఁబడి మఱునాఁ
డరుణోదయమున లేచువాఁడను. ఆమధ్యకాలములో దొంగలు
పడి యిల్లుదోఁచికొనిపోయినను నన్ను దోఁచికొనిపోయినను
గన్ను దెఱచి చూడను. బుస్సకొట్టి నిద్రవోవుచునే యుందును.
ఇప్పుడు నీతో స్వర్గమునకువచ్చినవెనుక నానిద్రకు భంగము
వచ్చునుగదా యని చింతించుచున్నాను. ఆలోకమందు తెప్ప
పాటులేదుగదా ప్రత్తికాయలవలె గ్రుడ్లు తెఱచికొని
కూర్చుండవలయును.

ముంజ.—పోనివ్వు. రాత్రులు నాలుగుజాములుఁగూడ భక్ష్యములు
భుజింపవచ్చును.

విదూష.—రాత్రులుగూడ బూరెలు భక్షింపవలయునని యాసగలదు
గాని యవి యటుగుట యెట్లు ? ఇప్పుడు రాత్రులు నాలుగు
జాములు నిద్రపోవునపుడే పగటియందుఁ దిన్నభక్ష్యము
లటుగకున్నవి. నిద్ర లెస్సగఁబోయినఁగాని యన్న మటుగదు.

ఉ. నిద్దుర మూఁడుయావములు నెవ్వుది రాతిరి వేళఁబోయినం
దద్దయు భోజనం బటుగుఁ దథ్యము కన్నులు లేటగాంచెడున్
బెద్దశిరంబు చుల్కనగు వేడుకపుట్టును లాఘవంబునం
దద్దయు వేగ వెన్నటిదినంబున వౌపనులెల్లఁ జేయఁగన్.

15

అదిగావున నిద్దురవలయును.

ముంజ — ఇదియా నీభయము ?

విదూష.—మఱియొకటి గలదు. మిత్రుఁడా !

-అది యేమిటిది ?

—చెప్పెద విను మిత్రుడా! దైవానుగ్రహంబున నాకుఁ
ల వేయేండ్లకు నిప్పటికి ముప్పదిరెండువెడలి ముప్పదిమూడు
వత్సరములు వచ్చినవి. ఇంతదాకఁ బరస్త్రీమొగ మెఱుఁ
ను. పరస్త్రీ యనఁగా నాయర్థము భార్యకంటెఁ బరస్త్రీ యని
ని కొందఱు మహానుభావులు చెప్పెడిరీతిని బరునిభార్య
గాత్రమే యనికాదు. బోగముది సామాన్యయని మనగ్రంథ
ములలోఁ జెప్పినప్పటికిని నామతమందు బోగముదికూడఁ
రస్త్రీ యనియును బోగముదానితో సంభోగించినను బరస్త్రీ
సంభోగదోషము మనుష్యునకుఁ బట్టికొనుననియును నీకుఁ
లిసెఁగదా! ఆలోకములో వావివరుసలు లేవుగదా! ఎక్కడఁ
చినను వ్యభిచారమేకదా! అక్కడ నీయొద్దికివచ్చురంభాదు
వ్వరైన నాయొద్దికివచ్చిరేని పాపభీతిచే నాయొడలు వడవడ
డకును. పాపభీతియేగాక యొకఁడు సంభోగించినతరుణితో
సంభోగించుటకు నామనస్సోకిలించును. తననలుగురుతమ్ములును
ంతులువేసికొని కామోపభోగంబు లనుభవించినతరుణి
సుగుద్రాపదితో ధర్మరాజు నజాతశత్రుఁడు నని ప్రసిద్ధిపడ
నయుధిష్ఠిరుఁ డెట్లు సంభోగించినాఁడో తలఁచికొన్నంత
సాత్రమున నా కసహ్యమగుచున్నది. మఱియు రంభాదుల
ర్కి దీర్పకుంటినేని వారు నన్ను శపింతురేమో యని
యముగూడఁ బుట్టును. వారు భూలోకస్త్రీలబోఁటివారు
కారుగదా! ఇక్కడి యిల్లాం ద్రైన్మదైన నట్లు చేయుదురేని
మత్యంతప్రియుఁడువోలే నాలుగుమంచిమాటలుచెప్పి మాయ
వేసి దాఁటికొనిపోవుదును. లేకున్నఁ బరమశత్రుత్వ మభిన
యించి మాటలాడక బెల్లముకొట్టినతాయివోలే నుందును.
పట్టుట వారు నన్ను దిట్టినను వారు సామాన్యమనుష్యస్త్రీ
గుటంజేసి వారితిట్టులు తగులవు. వారు నామీఁద నపనిందలు
వేసినను నవి వారికే యెదురుతగులును. నేను వారిపేరెత్త
సూటకుందును. ఆలోకములోనివారితిట్టులైననో తగులక

మానవు. దేవుడని మ్రొక్కఁబోవ గుడివిరిగి మీఁదఁబడ్డట్లు
తా నూర్వసియందు మాతృభావము దాల్చినదానికిఁగదా
యూర్వసితిట్లుచే నర్జునుని యట్టిమహాపరాక్రమశాలి యేఁడుఁ
గాల మాఁడురూపు దాల్పవలసెను. నేనెంతటివాఁడను.
మఱియు అంకుటాం ద్రైతకయిన సాహసినులు. నాఁడు
చిత్రాంగిచేసినట్లు నామీఁద నీతో కొండెములుసెప్పి నన్నేమి
చేయింతురో యనుభయముకూడఁ గలదు. రాజనరేంద్రుఁడు
సారంగధరుని కాలుసేతులు నఱకించినట్లు నీవు నాకాలుసేతులు
నఱకించినను నాలోకములోఁ జూపులేమింజేసి నేను జావను
గాని యాలోకములో నుండఁదగినని నన్ను మరల నీలోకము
లోనికిఁ ద్రోయుదేమో యని భయంపడుచున్నాను. భోజుని
శాపముచే—శాపముచేఁ గాదు పరముచే—నప్పు డీభూలోక
ముండదుగావున నాకునికిపట్టెక్కడ ? అథోలోకములయందుఁ
బడవలయుట సంభవించును. ఒకవేళ నేవిశ్వామిత్రముని
యైనఁ గరుణించి నన్నుఁ ద్రోవలో నాఁగెనేని త్రిశంకుఁడు
వోలే నాకాశమందుఁ దలక్రిందుగ వ్రేలుచుండవలయును.
పుణ్యమునకుఁబోతేఁ బాప మెదురువచ్చెనన్న సామెతను వ్యభి
చారమునకు వెనుకదీసినదానివలన నాప్రియురాలినిగూడఁ
గోలుపోవలయువాఁడ నగుదును. ఎట్లు దైవమా యని చింతించు
చున్నవాఁడను. ఇప్పటివ్యవహారములుకూడ నిట్లే యున్నవి.

ముంజ.—ఏమివ్యవహారము లెట్లున్నవి ?

విదూష.—నీరాజ్యములోనియుద్యోగస్థులలో లంచములు పుచ్చి
కొనుమహానుభావులందఱును లంచపుధనములచేతను సరియ
కదా మఱియు నీవిచ్చుజీతవృద్ధిచేతనుగూడ విశేషధనికులై
మేడలు మిద్దెలు గట్టికొని సిరిసంపదలతోఁ దులదూఁగు
చున్నారు. లంచములు ముట్టక మనస్సులోసహితము లంచముల
నేవగించుచుఁ బరులకు నీతులుపదేశించుచు లోకగురువు లనఁ
దగి గ్రహచారవశంబున నేవలోఁ బ్రవేశించినవారికి జీతము

వృద్ధిలేదు సరేకదా మీఁదిమిక్కిలిజీతములలో విలుపులును
నధికారభంగములును గలవారగుచున్నారు.

ముంజ.—అది యట్లే వాధూలా ?

విదూష.—నిస్సందేహముగా మిత్రుఁడా! నీవు రాజ్యభారమును సమస్త
మును నీప్రతినిధియందుంచి కూర్చున్నవాడవు. నీవు రాష్ట్ర
మందుండినను బరదేశమందు నివసించుచున్నట్టులే యున్నది.

ముంజ.—ఔరా భోజకుమారుని వ్యంగ్యప్రధానములైన పద్యముల
కంటెను నావదినె బాణతీక్షణములైన విలాపములకంటెను నీ
వాధూలునివాడిమాట లీటెలువోలె నాహృదయమును
బొడిచి దూసికొనిపోవుచున్నవి. నాకేటిబ్రదుకుదైవమా! (నేల
కొఱగుచున్నాఁడు.)

విదూష.—ఔరా! ఎంత వెట్టివాఁడనయితిని? కొడుకుఁ జంపినంత
ఘోరపాపకృత్యము చేసినవాని కీనామాట లొకలెక్కయే
యని యెంచి యిట్లు భావగర్భితముగాఁ బలికితిని. ఇప్పు డేమి
చేయుదును. [ముంజుని లేవనెత్తి తనకుఁ జేరగిలఁగూర్చుండఁ
బెట్టికొని]. మిత్రుఁడా! యాఁడుదివోలె నింత జేలవై తేల?
మించినదానికి వగవనేల? అదిగాక నీయెడ వోస మేమిగలదు?
రాజధర్మము నీవెఱుంగనిదే? సామదానభేదదండోపాయము
లచే శత్రునిరాస మొనర్చుట రాజులకు ధర్మముగాదే? వీరు
పుత్రులు వీరు పౌత్రులు వీరు భ్రాతలు వీరు తాతలు ననునివి
లోనుగాగలబాంధవములు విచారింతురే? కావున నింక
నూఱడుము. లెమ్ము లెమ్ము స్నానసంధ్యాద్యనుష్ఠానములు తీర్చి
కొని భోజనముచేయుము.

ముంజ.—[కన్నులు దెరచిచూచి] కాదుగాని వాధూలా నామనస్సు
మనస్సులో లేదు. ఆమాయజ్యోతిష్కుఁ డేలవచ్చె? వచ్చెఁబో
సుమంతుఁడు వానిని నాయొద్దికేల తెచ్చె? తెచ్చెఁబో వానికి
జాతకములు చూపుమని యేల చెప్పె? చెప్పెఁబో నేనేల
చూపితిని? చూపితినిబో యాజ్యోతిష్కుఁడు భోజజయం

తులకు భేద మేలనేసె ? చేసెఁబో భోజున కుచ్చదశ యేల
నుడివె ? నుడివెఁబో నేను నమ్మితి నేల ? నమ్మితినిబో యూట
కుండ నైతి నేల ?

ఆ. తన్నుగట్టుద్రాళ్లు తాఁదెచ్చికొన్నట్టు
లూటకుండ లేక యొప్పు లొలుకు
బాలుఁ జంపి నిందపాలైతి నాకింక
నేటిరాజ్య మకట యేటి బ్రదుకు ?

16

కావున నే నీదినమే ప్రాణత్యాగముచేసెదను. మంత్రివరుల
వేగమ పిలిపించి ప్రాయోపవేశంబునకు వలయుసంభారములు తెప్పించి
సన్నాహము సేయింపుము. అట్లుకాదేని, వానప్రస్థ మొండె సలిపెదను.
ఇంక నీవు మటుమాటలు వలుకకుము.

విదూష.—[మనస్సులో]ఁ డోహళా ! ప్రాణత్యాగ మెల్ల వానప్రస్థము
లోనికి దిగినదికదా ! ఇంక భయములేదు. [ప్రకాశముగా]
నీప్రాణత్యాగము యథాశక్తి సహగమనమన్నరీతి యగును
మిత్రుఁడా !

ముంజ.—ఏమిటిది యథాశక్తి సహగమన మేమిటిది వాధూలా ?

విదూష.—పూర్వ మొకయిల్లాలు తనమగఁడు చచ్చినపుడు సహగమ
నము చేసెదనని నోరు నెత్తి బాఁదికొనుచు వలదని యెందఱు
బ్రతిమాలినను వినక వారినందఱను వంకలకుఁ ద్రోయుచుఁ
గాటియొద్దికిఁ బీనుఁగువెంటఁబోయి యకాడుగరచుచుఁ బయ్యెద
చెంగుతో నడుముబిగించికొని చితిచుట్టు మూఁడుమాటులు
ప్రదక్షిణముచేసి నిల్చుండి “యథాశక్తి సహగమనం కరిష్యే”
యని తనపిక్కమీఁది వెండ్రుక యొకటిపీకి మండుచున్నచితి
మీఁదనున్న తనమగనిపీనుఁగుమీఁద బడవైచినది.

ముంజ — కాదు వాధూల నాకేమోగాని రాజ్య మేల వలయునను
బుద్ధి పోయినదయ్యా.

విదూష.—నుఱియు వినుమయ్యిల్లాలిని దూషింపకుసుమీ ! ఆయమ్మ
నామనస్సువచ్చినది. మగఁడు దైవవశముచేతఁ జచ్చెనేని

పెండ్లము మరలఁ బెండ్లియాడఁగూడదనియును మఱియు నాత్మ హత్య చేసికొనవలయుననియు నట్లుగాకున్న బుట్టగొరిగించికొని యొకపూట భోజనముమానవలయు ననుధర్త మేమిన్యాయముగ నున్నది? తనదిగాకున్నఁ గాశిదాఁక దేకుమన్నాఁడట. ఆసామెతగ ధర్తశాస్త్రకారులు మగవారగుటచేతఁ దమకు బాధింపని యవకతొవకపనులు ధర్తములని చెప్పి వెన్నకంటె మృదువైనహృదయములును నున్నని యనంటి మొవ్వుకంటె మృదువువైన శరీరములును గలయాఁడువారివిషయములో విధించినారు స్త్రీలు మెత్తనివారగుటంజేసియు సాధారణముగా మగవాండ్రచేత విద్యనేర్పఁబడక యజ్ఞానాంధకారములో నునుపఁబడినవారగుటంజేసియు మగవాండ్రమోసములు కనిపెట్టలేక వాండ్రే దైవతములని యెంచి వాండ్రనోటిమీఁద నడచుచున్నారు. వారే పూర్ణముగాఁ జదివికొని మనోధైర్యముగలవారయిరేని వారు నిజముగా మగవాండ్రనోటిమీఁదనే నడచువారలగుదురు. మఱియు నింకొక్కటి చెప్పెదను వినుమిత్రమా. నన్నే శాస్త్రనిర్ధాతగా నియమించితివేని భర్తచచ్చినస్త్రీ కిప్పటిశాస్త్రము విధించిన కర్తములు భార్యచచ్చినపురుషునకు నేను విధింపఁగలవాఁడనుజామి!

ముంజ.—బాగుగాఁ జెప్పితివోయి వాధూల!

విదూష —మఱియు నయ్యిలాలి దూషింపకుమి. ఆయమ్మవలన నీఁగకాలంతైన దోషములేదు. గుండెధైర్యములేనివారు లోకులకు వెఱచి కొన్ని కార్యములం దిష్టులైనను నిష్టములేనియట్లు నటింతురు. ఇష్టములేనివారయినను నిష్టమున్నట్లు నటింతురు. గర్భాధానమునాఁ డెప్పుడు ప్రొద్దుగ్రుంకునా మగని నెప్పుడు కలసికొందునా యని శోభనపుఁ బెండ్లికూతునకు మనస్సువ్విష్టూరుచున్నను శయ్యాగృహములోనికిఁ బోవునప్పుడు మొగము నిర్వికారముచేసి చెలికత్తియల చాటుచాటున నేయుండి గునిసి గునిసి వెనుకడుగులిడుచుఁ దలుపుచాటుననే నిల్చుండి చెలికత్తెలచేత బ్రతిమాలించికొని లోపలికిఁబోయెనొ బోదో

యనునట్లుల నటించుచుఁ బ్రవేశించును. ఆరీతినే మగఁడు చచ్చిన వృద్ధస్త్రీ యయినను సహగమనము మనస్సునం దిష్టము లేకున్నను హెచ్చరికగలిగి సహగమనముచేసెదనని ప్రలాపించి దైర్యముతోఁ గాటియొద్దికిఁబోయి సర్వప్రయత్నములు చేసి తుదకు నలుగురిచేత వలదు వలదని బ్రతిమాలించికొని మరలును.

ముంజ.—ఏడ్చువానిని నవ్విం చెదవోయి వాధూలా నీవు.

విదూష.—మిత్రుఁడా! నే నంతవెట్టివాఁడనా? నీకు దుగిఖమున్నదంటే నమ్మెదనా? నీదేకాదు లోకములో మనయందఱదుగిఖములును బొల్లిదుగిఖములు. దుగిఖము చెప్పవచ్చినప్పు డా భర్తృహరి భార్యయగు భానుమతీదేవిది దుగిఖము.

ముంజ.—ఏమి? ఏమిచేసిన దాయమ్మ?

విదూష.—భర్తృహరి మహారాజు మహావిద్వాంసుఁడు మహాకవి. భానుమతి. మహావిదుషి. మహాపతివ్రత వారిద్దఱకుండు ప్రేమానుబంధ మనుభవవేద్యముగాని చెప్ప నలవికాదు. గువ్వలలోనయిన నట్టిప్రియదాంపత్యము గానము లోకములో మగలు చచ్చినప్పుడు మగువలు బావురుమని యేడ్చుటయు నొడలు అక్కికొనుటయు నోరు నెత్తి బాదికొనుటయు నేలఁబడి పొరలుటయుఁ దలవెండ్రుకలు పీకికొనుటయు డగ్గఱనున్న వారిమీఁద గన్నీరువిదుపుటయు ముక్కుచీఁది చీమిడిపడ వేయుటయుఁ దమ్ము నూతార్పవచ్చినవారిని బడఁద్రోయుటయు నివిమొదలుగాఁగల పనులుచేయుచుండుట చూచి మగఁడుచచ్చిన నింతయల్లరి చేయవలయునా యని భానుమతి చిటునవ్వునవ్వుచుండును. భర్తృహరి యది గాంచి తాను మృతినొందినపిమ్మట తనభార్య దుగిఖపడదనియును పుటియు వేటొకపురుషునిబెట్టికొని విలాసముతో నుండుననియును మహాకవియైనప్పటికి బుద్ధిమాంద్యముచేఁ దలంచి యొకనాఁడు వేటకొఱకని వనమ్మునకుంబోయి యందుండి తాను బులి

కాటుచేఁ జచ్చినవాఁడనని తన పెండ్లముతోఁ జెప్పి యాయిల్లా లేమిచేయునో కనిపెట్టి మరలివచ్చి తనకుఁ జెప్పుమని బంటు నొక్కని తనయింటికిఁ బంపెను. తెలివిమాలిన యాబంటును బోయి “మహారాజుగారిని బులి వేసికొనిపోయెను వారు స్వర్గస్థులయిరి తల్లి” యని ద్వారమునొద్ద నిల్చున్న భానుమతి తోఁ జెప్పెను. అంతట నయ్యిల్లా లావార్త నిజమా యని ముమ్మాటడిగి నిజమే యని యామూఢుఁడు ముమ్మాటును జెప్పుటయు నిజమకానమ్మి ‘హా’ యని నిల్చున్నయనికి న కట కటా ప్రాణములు విడిచెను.

సంజ.—ప్రాణము విడిచెనే? మరల బ్రదుకదయ్యెనే?

దూష.—విడిచె విడిచె బ్రదుకదయ్యె మిత్రుఁడా! ఇన్నిసూటు లేండ్లయినపిమ్మట నిప్పు డీమాట చెప్పునప్పుడు నాకుఁ గన్నీరు కాటుచున్నది. డగ్గుతిక పుట్టుచున్నది. ఆతరుణమందు వార్త విన్న యాదేవిమగఁ డెట్లు బ్రదికెనో యెంతతాతిగుండెగల వాఁడో!

సంజ.—ఏమి భర్తృహారికి దుగిఖము పుట్టదే?

దూష.—వార్త విని భర్తృహారి నాటఁగోలె దనతెలివిలేమికిఁ దాను నిందించికొనుచు నారీరత్నమయిన ప్రియురాలిని గోలు పోయిన తనదురదృష్టమునకుఁ గుందుచు వైరాగ్యవృత్తితో నడవిలోనన సంచరించెను. ఆకాలములోనే సుమా యాతని వైరాగ్యశతకము చేయఁబడ్డది. చెప్పవచ్చిన దేమిటిదంటే మీదుగిఖములన్నియు బొల్లిదుగిఖములు కావున వానిని విడిచి సుఖంబుండుము.

సంజ.—వాధూలా! నీవు నాకు మిత్రుఁడవునుగావు. హాస్యరస హేతువువాఁడవునుగావు. నాకు బుద్ధులు చెప్పవచ్చిన యిష్ట దైవమవుగా నున్నావు.

దూష.—అదిగావున నాబుద్ధులు విని లెమ్ము మిత్రుఁడా! భోజన మునకు వేళ తిరిగెను. మధ్యాహ్నమయ్యెను.

[తెరలో]

లలితపదవృత్తము.—

ఉడికె సరస్సుల నొప్పెడు నీళ్లుల్
 వడిబడె నాచునఁ బాటుచుఁ జేపల్
 నడితలమీఁదికి నడిచె నినుండుం
 గడచెను భోజనకాలము దేవా.

17

[అందఱు నిష్క్రమించిరి.]

ఇది తృతీయాంకము.

భోజ కు మార ము

చతుర్థాంకము.

రంగము - ముందటగుండముగల రాజసభామంటపము.

[గుండమునొద్ద నిల్చున్న ఖరుడుఁ బింగళుడు ననునిద్దఱుకంచుకులు

ప్రవేశించుచున్నారు.]

ఖరుడు.—గుండమున కీలోఁతు చాలురా పింగళా ?

పింగ.—చాలుఁజాలు నిలువులోఁతును బారెడువెడల్పును గల
గుండము త్రవ్వఁడని మన కాజ్ఞయయినది కదా.

ఖరుడు.—నారాయణ నారాయణ ! యిదియేమి పాపకర్తము బ్రదికి
యున్న రాజునకుఁ జితిపేర్చవలయుట సంభవించెను మనకుఁ
బింగళా !

పింగ.—నిజ మిది పాపకర్త మే ఖరా ! దుర్మార్గుడైన రాజును నేవించు
టయే పాపకర్తము. రాజా మహారాజును భోజుని జంపించుట
యేమి ! సామంతుడు వత్సరాజు చంపుటయేమి ! పిమ్మట రాజు
పశ్చాత్తాపపడి తనకు శిక్షవిధింపుఁడని బ్రాహ్మణోత్తములను
వేడఁగా నిప్పులగుండంబునంబడి చావుమని వారు తీర్పు
తీర్చుటయేమి ! నిప్పులగుండము త్రవ్వఁడని రాజు నడుమ
మనల నియమించుటయేమి !

ఖరుడు.—ఈపనికి రాజు మఱియొకని నియోగింపకపోయెనా ?
మనము చేయమన్న నాతఁ డేమిచేయునో ?

పింగ.—నిష్కారణముగా నన్నకొడుకును జంపినవానికి మన మొక
లెక్కయే ? మారణశిక్షలో నున్నను నాయనచేతినుండి ముద్ర
యింకను విడువఁబడదయ్యెను కావున మన మీపనిచేయమంటి
మేని మనలనే నిప్పులగుండములోఁ బడఁద్రోయించును. కష్ట

భోజ—రి

ములలోనెల్ల దుర్జనసేవయే కష్టము. ఆసేవ కొడంబడిన పాపము చేసినదాని కిట్టి కృత్యములు మనము చేయవలసెను.

ఖరుడు.—ఇప్పుడు పశ్చాత్తాపముపుట్టినది సుమా రాజునకుఁ బింగళా!

పింగ.—వెనుకఁ జింతించుట వెట్టితనము. ఇప్పుడు పశ్చాత్తాపపడిన నేమిప్రయోజనము? చచ్చినభోజమహారాజు వచ్చునె?

ఖరుడు.—వచ్చినను రాకున్నను రాజుపాపము కొంతతగ్గును.

పింగ.—రాజుపాపము పశ్చాత్తాపమువలనఁగాదు కాని యీ మన త్రవ్వినగుండములోఁబడి ప్రాణత్యాగముచేసినమీఁదటఁ గొంత వట్టు తగ్గవచ్చును.

ఖరుడు.—కాదురా యిప్పుడు రాజునకు వైరాగ్యమార్గము పుట్టినదిరా పింగళా!

పింగ.—వైరాగ్య మెన్నివిధములు తెలియునా నీకు ఖరా?

ఖరుడు.—ఏమి యీలాగున నడిగెదవు? వైరాగ్య మొక్కవిధమే గాక యిన్నివిధములా?

పింగ.—నిజమైనవైరాగ్య మొక్కవిధమే కాని కపటవైరాగ్యము మూడువిధములు. అవి యేవంటేని బురాణవైరాగ్యముఁ బ్రసూతివైరాగ్యము శ్శశానవైరాగ్యము.

ఖరుడు.—వాని నిర్వచింపఁగలవె?

పింగ.—పురాణకథలు విన్నప్పుడు శమదమాదులును దయాదాక్షిణ్యాదులునుగలిగి లోకోపకారములుచేయుచుఁ బురాణపుణ్యపురుషులువోలెఁ బ్రవర్తింపవలయు ననుబుద్ధిపుట్టును. అదిపురాణవైరాగ్యము. మఱికొంచెముసేపటి కాబుద్ధి మరలును. స్త్రీలు తాము ప్రసవించునప్పుడు తమప్రసవవేదన దలంచి యింక జన్మజన్మములకును మగఁడు వలన దందురు. అది ప్రసూతివైరాగ్యము. అదియును నెలపురుడు వెడలుటతోడనే మరలును. మఱియు శవమును శ్శశానమునకుఁ దీసికొనిపోవునప్పుడు చూచువారికెల్ల నిది యస్థిరమని తోచును మఱికొంచెము సేపటికే యాబుద్ధి మాటి కామక్రోధాదులకు లోనయి మమకారములోఁ బడుదురు. అది శ్శశానవైరాగ్యము.

మఁడు.—అట్టైన మనరాజువై రాగ్యము శ్శశానవై రాగ్యమా?

మంగ.—శ్శశానవై రాగ్యాపస్థలోఁ బీనుఁగును జూచి యితరులు విరాగు
లగుదురు. ఇప్పుడు మనరాజు తనకు బ్రాహ్మణులు విధించిన
ప్రకారము శ్శశానమునకుఁ బోవలయు నన్నదుగ్గిముచేతఁ
బుట్టినవై రాగ్య మపూర్వశ్శశానవై రాగ్యము.

మఁడు.—ఔరా! బ్రాహ్మణు లెట్టిమహానుభావులు! ఎంత నిష్పక్ష
పాతబుద్ధితోఁ దీర్పుదీర్చినారు! నేను బ్రాహ్మణుఁడనుగానుగాని
తీర్పుచెప్పవలయునెడ వారే చెప్పవలయును.

. ఇది సత్య మసత్యం బిది
యిది మే లిది కీడు న్యాయ మిది యన్యాయం
బిది కార్య మిది యకార్యం
బిది యని బ్రాహ్మణుఁ డెఱింగి పృథివిని నడచున్.

1

మంగ.—ఔనొను ఖరా!

హానినీవృత్తము.—

గొందఱు ద్రవ్యముఁ జుట్టఱి కంబును
గొందఱు జాతిమతాదులనుం
గొందఱు మానసజాతుని వియ్యముఁ
గొందఱుఁ బ్రత్యుపకారమునుం
గొందఱు లంచముగాఁ గొని మిక్కిలి
కోరికఁ బక్షము పూనుచుఁ బా
మెందును న్యాయము తీర్పుచు నుండుదు
రీవసుథాస్థలి నెల్లరునున్.

2

బ్రాహ్మణు లట్లు చేయరుసుమీ!

హానినీవృత్తము.—

తెల్లనివస్తువు తెల్లను మూఢులు దివ్యములం చిడి యకాదలపై
నల్లనివస్తువు తెల్లఁ గడు న్నలినం బని పోవఁగఁ ద్రోయుదు రా
నల్లనిశౌరికి వార్నిధి లక్ష్మీ మనఃప్రియమార నొసంగుచు నా
తెల్లనిశూలికి నీడె విషంబును ధీనిధి పూనునె పక్షమిలన్.

3

[స్తరణ మభినయించి] ఒకగడియలో గుండము త్రవ్వి కట్టెలు పేర్చిరమ్మని మనకు రాజుగారు నియమించినపని యేమి! మిడిమిడి జ్ఞానముగల మనము తలకుఁ దగనియధిక ప్రసంగము సేయుచుఁ గవీశ్వరులవలె నీతులు వివరించుచు నిక్కడ నిలుచుటయేమి! మనము విధ్యుక్తంబగుపని చేసితిమి. కావునఁ బోదమురమ్మ. మన మిక్కడకు వచ్చునప్పుడే రాజుగారు స్నానమాడి పట్టుబట్టులుకట్టికొని యిక్కడకురా నుద్యోగించుచుండిరి. వారు మంత్ర్యాదులతో వచ్చెడువేళ యయ్యెను. [కొంచెము నడచిచూచి] అల్లదే వారు వచ్చుచున్నారితలెమ్మ. గుండములోఁ గొంచెము చిచ్చువెట్టిపోదము.

[గుండములో నిప్పువైచి యుభయులు నిష్క్రమించిరి.]

ఇది విష్కంభము.

[అంతటఁ బయిని జెప్పినరీతిని ముంజరాజును మంత్రి యగుధనగుప్తుఁడును

బూర్వపుమంత్రి యగుబుద్ధిసాగరుఁడును బ్రవేశించుచున్నారు.]

ముంజ — ఆ బ్రహ్మదేవుని వ్రాలు తప్పింప నెవరితరము?

ధన. — అవును మహారాజా!

ఆ. అగ్ని మ్రొంగవచ్చు నలగాలియును మిన్నుఁ

బట్టి కట్టవచ్చు వసుధఁ జూప

చుట్టగాఁగ నొకఁడు చుట్టవచ్చునుగాని

తొడరి బ్రహ్మవ్రాలు తుడువఁగలఁడె.

4

చ. ఘనబలుఁ డైన నేమి ఘనకార్యధురంధరుఁ డైన నేమి తా

ననయము సత్యధర్మపరుఁ డైనను నేమి మహేంద్రవైభవం

బున వెలుఁగొందె నేమి మునిపుంగవుఁ డైనను నేమి దైవమా

తనదగు పూర్వకర్త ఫలితంబును బొందకయుండ నేర్చునే.

5

దేవా! నీయట్టిసత్పురుషునకు రాఁదగ్గదికా దీకీడు. ఇది పూర్వ జన్మసంచితముగాక వేటొకటికాదు. నాఁడు రఘురాముఁ డరణ్యవాసీ కాఁడె.

బుద్ధిశాలి. —

ఉ. చిక్కనినీతిమంతుఁ డవిసీ యెవరైనను విన్న నవ్వువా

రెక్కుడుమాటలేమిటి కహీనమహాగుణశాలి రాఘవుం

డెక్కడ తుచ్చపాపి యితఁ డెక్కడ యేనుఁ గదేడ వోమతా
నెక్కడ పాపకృత్యము లనేకము లీతఁడు నేఁడెసేయఁడే. 6

మ. తనునిష్కారణ మొక్కమానవుఁడు మోఁదంగట్టెతో నెత్తిమీఁ
దను గుక్కొక్కటిరామమందిరబహిర్ధ్వారంబునన్ వ్రాలి యే
డ్వ నతం డంతిపురంబునుండి చని తోడన్ వే విచారించి దో
షిని శిక్షించెను దత్సముం డిపుడు వీక్షింపంగ నున్నాఁడటే. 7

లోకములో నెవ్వనికేని గష్టమువచ్చినప్పుడు పూర్వజన్మకర్త
ఫలమని పరామర్శచేయుట మర్యాదయైనది. ఈమర్యాద యనునది
నిజమాడినచో వానిమనస్సు నొచ్చు ననుభయమువలనఁ గలిగినది
కాని వేటొకటఁగాదు. నేను హితవాదినిగాని ప్రియవాదినిగాను.
ఈ మనరాజుకష్టము ప్రస్తుతస్వయంకృతాపరాధమువలనఁ గలిగినది
కాని పూర్వజన్మపాపమువలనఁగాదు. [ముంజునితో] మహారాజా!

చ తనరఁగ నీదుసోదరుఁడు ధార్మికుఁడై వెలుఁగొందుసింధులుం
డినకులవార్ధిచంద్రముఁ డహీనదయానిధి స్వర్గభూమికిం
జనియెడువేళ ముంజ నిను జక్కఁగఁ దమ్ముఁడ వంచు నమ్మి వే
తనసుతు నప్పగించుచు యథావిధిఁ బట్టముగట్టెఁగాదటే. 8

తరల.—

తనదు పుత్రుని నీకొసంగ కతండు వానికి రాజ్యమె
ల్ల నపుడే తగనిచ్చి నన్ను నిలం గ్రవంబుగ వానికై
తనర నేలఁగ నానతిచ్చిన ధారుణీతలమందునీ
కునికి యెట్టిది యాచునుండునొ యూహసేయుమ నెమ్మదిన్. 9

మత్తకోకిల.—

అన్న చేసినమేలు నీమది కయ్య యొక్కక తొల్తనే
నన్ను నీవటు దోషబుద్ధి మనంబునం జనియింపఁగాఁ
గ్రన్నన న్వలిచేసి యొక్కనిఁ గష్ట మత్పదమందిసీ
మన్ననం దగనిల్పి యాటలు మానవేంద్ర యథేచ్ఛగా. 10

మత్తకోకిల.—

ఆడుచుంటివి నీప్రజావళి కంతకంతకు రాష్ట్రమం
దేడుపయ్యెడురీతిఁ బన్నులు మోచ్చుచేసి క్రమక్రమం

బీడఁబోని మదాతిరేకమహీనమాగతిఁ బెద్దలం
బీడ బెట్టుచు రాజనామము వేరుఁ బెంపటిపోవఁగన్.

11

శా. అంతం బోవక సింధులాత్తజుని నీ వై దేండ్లయబ్బలునిన్
గంతుంబోలెడుమూర్తిమంతు నిరహంకారుం గుమారున్ సుదు
శ్చింతంబూని రహస్యమైనగతి నిస్సీ నేడు చంపించితిం
తంతా నీదగుదుష్ప్రవర్తనము ముంజా మాకు లెక్కింపఁగన్.

12

ఉత్సాహ.—

పరగ నెత్తమీఁది గడ్డిపరక యొకటితీసినం
గరము తనిసి కోటిదానగతిగ నెంతు సజ్జనుల్
ధరణిఁ దమకుఁ బ్రాణ మిచ్చి తగఁగఁ గాపుచేసె నే
నరయఁ బగయ దాల్చు వారలౌరతద్దదుర్జనుల్.

13

మ. అకటా చేసినయట్టి మేల్తఱచి యన్యాయంబుగా నేడు దా
తకుఁ గీడుక్కివమారఁగా సలుపు నాతం డానికృష్టుండు పా
తకపాపిష్టుండు వానిపీనుఁగును రోతల్ కొంచెమేనిం జనిం
పక మ్రింగంగను గ్రద్ధ లొప్పునఁబె యోపాపాత్త వీక్షింపఁగన్.

ఉ. రాజనురాజనంచు మదిరంజిలుచుంటివె గర్వమారఁగా
రాజన రాజ్యమందుఁ బ్రజ రంజిలఁజేసెడువాఁడు గాక నీ
యోజమదాతిరేకమున నొక్కగ జేంద్రము నెక్కి ప్రక్కలన్
వాజులు నేనుఁగుల్ నడువఁ బట్టణవీధులఁ గ్రాలువాడటే.

15

క. లెంకలజీతముమీఁదను

సుంకము గొనఁదలఁచి తదియు శుభకరమగునే
కొంకక యది లంచముగా
కింకేమి యనంగఁ దగుమహీస్థలిముంజా.

16

చ. కటకట రాజ్యభార మొకకట్టిడి మంత్రిపయిం ధరన్ మహా
కుటిలుఁడ వౌచు నుంచి పలుఁగోరిక లూరఁగ నుబ్బుచుండి నీ
వటమటఁజెంది నీదు ప్రజలందఱు బాధలు తెల్పికొన్నచో
నట సచివుం గనుంగొను మటం దకటా యిది రాజనీతియే.

17

మానినీవృత్తము.—

రాజును గాపులుఁ జక్కఁగఁ జూడ శిరంబును మేనెటు లట్టులె సూ
భూజనముల్ గడుపుష్టిగనుండిన భూపతి పుష్టిగనుండును జ
మ్మి జను లెప్పుడు నెమ్మది నొత్తురు మేదిని నప్పుడ చెట్టయగున్
రాజున కీవరనుంపురహస్యము రాజవరాయెద నమ్మఁగదే. 18

మానినీవృత్తము.—

రాజున నెవ్వఁ డటంచుఁ దలంచితి రాష్ట్రములోఁ బ్రజకంతకునున్
భోజపితృవృద్ధ చోరులబాధయుఁ బొందుగఁ జారులబాధయుని
య్యోజనఁజూమపుబాధయు రోగపు టుగ్రపుబాధయు లేనియటుల్
గాఁ జన మిక్కిలి నేర్పున నోర్పునఁ గార్యము సల్పెడు సేవకుఁడే.

తే. ఒకఁడు భుజియించి యొండొకఁ డుపవసించె

నేని తత్పాతకము పార్థివేంద్రుఁ జెందు

రాజును న్వానివాండుమాత్రమ్ము నెగడ

వలయునే బ్రహ్మ పుట్టించెఁ బ్రజలనేల. 20

తే. కుడిచి కూర్చుండఁగా లేక కొడుకుఁ జంపి

తెచ్చికొంటివి యీముప్పు తివిరి నేఁడు

నిన్నుఁ జూచిన పాతకం బెన్నియేండ్లు

తపముచేసిననుంబోదు ధరణి ముంజ. 21

శా. దౌరాత్మ్యంబున నేరు సాయముగనో ధాత్రి శ దుశ్చేష్ట లీ

వీరితిం జరగించినాఁడ వకటా యీధాత్రి నవ్వార లి

ష్టేరి మంత్రులు మాతమన్నఁ గనరా రింతే సుమీ యెందు నె

వ్వారుం గర్తృఫలంబులం గుడువఁగాఁ బాత్రుల్ నిజం బారయన్.

ముంజ.—చిచ్చున నుటకనున్ననన్న వ్యధపెట్టనేల బుద్ధిసాగరా?

ఇది ధర్మమగునే?

[తెరచాటున]

దేవాదేవా!

ముంజ.—ఎవ్వరి దాకేక మనచారాగ్రేసరుఁ డగుసూక్ష్మబుద్ధిదివోలే

నున్నది.

ధన.—అవును దేవా!

[సూక్ష్మబుద్ధి పరునిడివచ్చుచుఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు]

సూక్ష్మ.—అవధారుదేవా!

ముంజ.—ఏమిరా చార! ఏమిరా సమాచారము?

సూక్ష్మ.—[వగరుచుచు] దేవా! [మఱల వగరుచుచు] దేవా
[మఱల వగరుచుచు] యేమి చెప్పుదును!

ధన.—చెప్పు త్వరగాఁ జెప్పరా!

సూక్ష్మ.—[వగరుచుచు] దేవా ప్రజలందఱు సంతనకట్టినారు.

ముంజ.—ఏమిటికి సంతనకట్టినారురా?

సూక్ష్మ.—మూఁకలెల్ల రాజవీధిలో గుంపుగూడినవి.

ముంజ.—కూడిన నేమి?

సూక్ష్మ.—కాదుకాదు దేవా దండెత్తెదరట!

ముంజ.—ఎవరిమీఁదరా?

సూక్ష్మ.—[వడకుచు] దే-దే-దే-వరమీఁదనట.

ముంజ.—ఁఁఁ-ఁఁఁ-ఎవఁడురా తొత్తుకొడుకు?

సూక్ష్మ.—విక్రముఁడు క్రోధనుఁడు చిత్రభానుఁడు సర్వజిత్తు వీరు
మొదలుగాఁగలపురజనులందఱునుగూడి సుమంతుఁ డను
నొకని సభాధ్యక్షుఁడుగాఁ జేసికొన్నారు. ఆసుమంతుఁ డంద
ఱను బోధించినాఁడు. అప్పు డామార్గమునఁబోవు దేవర
యాస్థానైకసంతగ్రాహి యగుకవీంద్రుడు దేవలుఁ డాసు
మంతునిబోధనమంతయుఁ దాటాకుమీఁదను వ్రాసి యా
యాకు నాచేతికిచ్చినాఁడు. ఇదె యవధరింపుము [అని తాటాకు
ముంజ రాజు చేతి కిచ్చుచున్నాఁడు].

ముంజ.—[తాటాకు ధనగుప్తునిచేతికిచ్చి] ఇది చదువుము మంత్రివరా!

ధన.—[తాటాకు చూచి చదువుచున్నాఁడు].

“క్రోధనాదిసోదరులారా! వినుండు వినుండు. ధర్మరాజ్యములు
రెండువిధములు. అందు మొదటిది రాజైకపరిపాలితము రెండవది
సంఘపరిపాలితము. ఉభయవిషయములలోను న్యాయశాస్త్రముల

కేలికలు కట్టువడి యేలుదురు. సభ్యులయనుమతిప్రకారము శాస్త్రములు నిర్మించుటకును మార్పుటకును నేలికల కధికారము కలదుగాని యా శాస్త్రముల నతిక్రమించి నడచుటకు వారికధికారములేదు. రామాదుల రాజ్యములు ధర్మరాజ్యములు. వేనుఁడు మొదలగువారిరాజ్యములు క్రూరరాజ్యములు. శాస్త్రముల నతిక్రమించి వేనుఁడు హత్యలు మొదలగునకార్యములు చేయఁగా మునులెల్లనుగూడి వానిని ఖండించి కొంతకాలము సంఘరాజ్య మేర్పఱచిరాజై కపరిపాలితధర్మరాజ్యమును మఱపించి రాజ్యము జరపినవారు. ఒక్కకాపు దుర్తార్థుఁడయ్యెనేని వానిదుర్తార్థ మొకరిద్దఱను బాధించును. ఒక్కరాజభృత్యుఁడు దుర్తార్థుఁడయ్యెనేని వానిదుర్తార్థము వానియధికారము క్రిందిమండలములోనివారిని బాధించును. రాజు దుర్తార్థుఁడయ్యెనేని రాష్ట్రంబెల్ల బాధితమగును. మనభోజకుమారుఁడు బాలరాజు. వాని వధించుటచేత ముంజరాజు రాజహత్యయును శిశుహత్యయును నరహత్యయును బుత్రహత్యయును జేసినవాఁడయ్యెను. భోజకుమారుఁడు ప్రజానాథుఁ డగుటచే ముంజుఁడు ప్రజాహంతయుఁ గూడ నయ్యెను. ఇంకను వానికి బుద్ధిపుట్టినప్పుడు మముబోఁటివా రొక లెక్కయే? ఇట్లు పంచమహాహత్యలుచేసిన యపాత్రుని మనకు నాయకుఁడుగా నునిచి కొనుటకంటె మహాపాతకములేదు. వీని నిప్పుడ సంహరింపవలయును. వీనివెనుక రాజ్యస్థితిని బిదప విచారితము. అనుకూలుఁ డొకఁడు దొరకెనేని రాజును జేయుదము. కాదేని సంఘరాజ్య మేర్పఱుతము. కాదేని సావిత్రిదేవిని రాణిగా నేర్పఱచి యొక బ్రాహ్మణసంఘమును గార్యనిర్వాహకులుగా నుంపుదము. అప్పటికథ మనకిప్పు డేల? యిప్పటి కథ చూతము. మొదట గజాశ్వోష్ణ శాలాదులు తగులఁబెట్టవలయును. మదోన్నత్యులై పక్షపాతము దాల్చుచును లంచములు గొంచును దుర్వ్యవహారముచేసిన రాజభృత్యులనెల్లఁ బొడుతము. కడపట ముంజునిఁబట్టణమధ్యంబునఁ గొట్టుగొట్టుదము. నిమిషము పోఁగొట్టఁ గూడదు. మనమూఁతలను వేగమ పోగుచేసి వీధులవెంటఁ దిరుగుచుఁ జేయఁదగ్గయల్లరులను జేయుదము. ఇది మీకెల్లవారి కంగీకారమగును గాదని చెప్పుఁడు.”

బుద్ధి.—[మనస్సులో] ఇది దివ్యముగా నున్నది. కుక్కకాటునకుఁ జెప్పదెబ్బన్నారు.

ముంజ.—[అరచేతితో తొమ్ముమీఁదను గొట్టికొని బెంగభినయించి] ఔరా! యెంతపనిజరగినది. [చారునితో] తరువాత.

ధన.—తరువాత నేమి జరగినది చారా!

సూక్ష్మ.—[ముంజునితో] దేవా! అప్పు డామూఁకలోనివార లిది దివ్యముగా నున్నదనువారును నింతకంటె నెక్కువ చెప్పఁబని లేదనువారును మనసభాధ్యక్షుఁ డింత యొప్పఁబలుకునే యను వారును నోహోహో మనకడ కొకదివ్యపురుషుఁడువచ్చి మన లను బోధించినవాఁడనువారును నై యొప్పిరి.

ముంజ.—ఔరా! తరువాత.

సూక్ష్మ.—తరువాత గజశాలాదులం గూర్చి క్రోధనుఁడు కొంతబలము ప్రోవుచేసికొనిపోయెను. విక్రమాదులు పురమధ్యంబునఁ జతుష్పథంబుననుండి వచ్చుప్రోవుదుష్టభృత్యజనంబులను వధింత మని పయనమైపోయిరి.

[తెరలో]

దేవా! దేవా!

ముంజ.—ఇదియేమి? యింతలో నేమి మునిగినది? యీయేడ్పెలుంగు మనయోధాగ్రేసరుని కంచుకి యగువీరదాసునిదికాదా? [ముం దఱచూచి] అదె వీరదాసుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు. [వీరదాసు నితో] ఏమిరా దాస!

వీర —[వగరుచుచుఁ బ్రవేశించి వంగి నమస్కరించి] దేవా సర్వమంగ శము దేవా!

ముంజ —[తొట్టువాటభినయించి] ఏమిరా యేమి మంగళమైనదిరా వీరదాస! మేము సర్వసంగపరిత్యాగముచేసి యిందున్న వారము. ఇంతకంటె నమంగళములు మాకులేవు. అయినను జెప్పుచెప్పు.

వీర.—దేవా! దేవరభృత్యులెల్ల నాశమునొందిరి. మూఁకలెల్ల నెక్క డెక్కడనున్న దేవరభృత్యవర్గమును బురమధ్యంబుననున్న

చతుష్పథంబున కీడ్చికొనివచ్చి ముక్కముక్కలుగ ఖండించెను.
ఆమూఁకలకు నాయకుఁడు విక్రముఁడట.

ముంజ.—హూం ! మనసేనాధిపతి వరాహవర్త సుఖయా?

వీర.—ఒకయర్థమున.

ధన.—ఏమిరా పరిహాసముల కిది సమయమురా?

వీర.—[ముంజరాజుతో] దేవరతో నే నేసమయమందైనను బరిహాసము లాడఁదగినవాఁడనా? ఆతఁడు సంసారదుగ్గిమునుండి తొలఁగింపఁబడి సుఖయైయున్న వాఁడు మహాప్రభూ!

ముంజ.—[చేతితో తొమ్ముమీఁదఁగొట్టికొని విషాద మభినయించి]
బేరా నాకుడిచేయి పడిపోయె నింకేమున్నది! వరాహవర్త
నాదేవికి సమీపపుఁజుట్టముకూడ నయున్న వాఁడు.

బుద్ధి.—రాజా సంభవించుచున్న యాత్తనాశమును లక్ష్యపెట్టక సంభవించినబంధునాశమునకు దుగ్గింపుట విచిత్రముగా నున్నది.

వీర.—ఆయనశరీరము పదియాఱువ్రక్కలుచేసిరి దేవా!

ముంజ.—అదియేమిరా?

వీర.—ఒకరాత్రి యాయన మదించి యాయుధపాణులైన పదియాఱు
గురుబంట్లతోఁగూడి స్థానాధికారియింటికిఁబోయి తాను రాచ
కొలమునఁ బుట్టినవాఁడననియుఁ దాను సేనాధికారిననియుఁ
దత్తణమ పదియాఱుకడవలకల్లు తనకుఁ బోయింపుమనియుఁ
జెప్పి వానిని జంప యత్నించెనట.

బుద్ధి.—కర్తానుభవముతప్పునె? రాజు పక్షపాతియైన భగవంతుఁడు
పక్షపాతి యగునె?

ముంజ.—[నిట్టూర్పువిడిచి] మనయార్థికమంత్రి యగుసౌధపతివర్త
యెట్లున్నాఁడురా వీరదాసా?

వీర.—ఆయన గళగ్రస్తుడైనవాఁడుసామీ!

ముంజరాజు.—

శా. ఎట్టెట్టా కడుశీఘ్ర కాలముననే యీయిష్టమర్త్యందగన్
మెట్టెక్కింతము పట్టుపట్టి యనుచున్ మేముండఁగా నింతలోఁ

గట్టా దానికి విఘ్న మే యగుట యేకాకల్ల దైవంబు తా
నిట్టిరీతిని వానిఁ దీసికొనిపోయెన్ నేడ యింకేమనన్.

23

కటకటా ! యెట్టివాఁడువోయెను !

వీర.—అట్టివారినే దేవా వారు పట్టినారు.

బుద్ధి.—క్రూరకర్తములు కట్టికుడుపవె ? అధికారగర్వముచేతఁ జొంగి
యున్నట్లుండె సజ్జనులను సౌధపతివర్త పెట్టినయిడుమ లిన్ని
యన్నియా ?

వీర.—ఆయనచర్యలనుగ్గడించియే సౌధపతివర్తను గాలుసేతులు గట్టి
పెట్టి మూడుసారు లొకబురదగుంటలో ముంచియెత్తి మెడకు
తొయిగట్టి యందుఁ బడవేసినారు క్రోధనాదులు దేవా !
పాపము తాను మునుఁగునప్పుడు “అయ్యో నాబిరుదములా”
“అయ్యో నాబిరుదములా” అని యేడ్చెను. అప్పుడు విక్ర
ముఁడు నీబిరుదములు శుష్కబిరుదములని వాని నెన్నియో
మాట లనెను దేవా !

ముంజ.—[తలపంకించి] కాలమహిమ ! మన రెండవయార్థికమంత్రి
ముండవర్త యెట్లున్నాఁడురా కంచుకీ ?

వీర.—ఆయనను యమమందిరమునకుఁ బంపిరి దేవా !

ముంజ.—[విచారముతో] నారాయణ ! నారాయణ !

ఉ. మెల్లని మాటలున్ మిగుల మెల్లని నెన్నడ మెల్లచూపులున్
మెల్లని మందహాసము నమేయవినమ్రతమేలిశాంతి యీ
యెల్లను గల్గి కార్యముల నింపుగఁ జేసెడువాఁ డటంచుఁ దా
మెల్లరుఁ జెప్పఁగాఁ దనరు నీతఁడు గూడను నేడు పోయెనే? 24

ధన.—ఆతఁడు మహాశాంతమూర్తిదేవా ! పేరికిఁ దగినవాఁడు దేవా !

వీర.—[ముంజునితో] పేరికిఁదగినట్లా కారముండవలయునని చెప్పియే
ముందట తలగొఱిగినారు దేవా ! గొఱిగి “నీ నక్కవినయ
ములనుబట్టి నీవు ధర్మవర్తనుడవని పామరజనులందఱు నిన్ను
ముఖస్తవము చేయుచుండుటచేత నుబ్బుచుంటివిరా ? పామరు
లకు విమర్శశక్తి యెక్కడిదిరా దురాత్మా” యని దూఱిరి
దేవా !

ముంజ.—కటకటా! యెట్టిదుర్వార్తలు వినవలయుట సంభవించెను నాకు! భృత్యులలో నింకెవ్వరు చచ్చిరిరా కంచుకి?

వీర.—ఎవ్వరినని పేర్కొందును దేవా? గ్రామకరణము కృష్ణశర్మయుఁ బెద్దకాపు నాగదాసుఁడును మొదలు మంత్రులదాకఁ గల భృత్యులందఱును సమసిరి మహారాజా! కృష్ణశర్మ నాగదాసులను జంటగాఁ గట్టి ముక్కలుముక్కలుగా నఱకినారు దేవా! మఱియుఁ బురమహాకర్త కుండగు శ్వేతదాసుని రాజవీధిలోఁ గొలుత నేసిరి మహాప్రభూ!

బుద్ధి.—వాండ్ర ముగ్గురికంపెఁ బరమతుచ్చులు లేరు. నేటికి వాండ్రకుఁ దగినశాస్త్రీ యయినది.

ముంజ.—ఇట్టి స్వల్పలవర్తనములు రాజులకుఁ దెలియుట యెట్లు బుద్ధి సాగరా!

బుద్ధిసాగరుఁడు.—

క. తనభృత్యులవర్తనముం

గనుఁగొని కనుదెఱచి సర్వకార్యంబులలో

ననుదాన యుండినట్టుల

జననాథుఁడు రాజ్య మెపుడు సలుపఁగవలయున్.

25

అట్లుచేయనినాఁడు రాజ్యార్హుఁడు కాఁడు. విక్రమార్కాదుల చారిత్రములు వినవె?

ముంజ.—అయ్యో! యిదియేమి! అయ్యో! భారతయుద్ధసమయములో ధృతరాష్ట్రుఁడువోలె నే నిక్కడ కట్టువడియుండి యమంగళములు పరంపరగా వినవలయుట యగుచున్నది. ఇంకేమి విననయ్యున్నవో?

[తెరలో]

దేవా! దేవా!

ముంజ.—మరల నేదో మునిగినది. యీ యెలుఁగు నాయాత్మరక్షక భటనాయకుఁ డగువిచిత్రవర్మది. [ముందట చూచి] ఏమిరా విచిత్రవర్మ?

విచిత్ర.—[ప్రవేశించి వగరుచుచు] దేవా! దేవా! సర్వశూన్యము
దేవా! సర్వశూన్యము దేవా!

ముంజ.—ఏమి శూన్యమురా? మేమిక్కడ దీక్షలో నున్నామురా!

విచిత్ర.—[ఏడ్చుచు] ఎవఁడో క్రోధనుఁడట! వాఁడొకకూటువ
మూఁకతోవచ్చి పురమెల్లఁ బాడుచేసెను దేవా!

ముంజ.—ఏమి పాడుచేసినాఁడురా? పుర మెట్లున్నదిరా?

విచిత్ర.—పరశురామప్రీతి యయ్యెనుదేవా!

ముంజ.—ఏమి పరశురామప్రీతి యైనదిరా?

విచిత్ర.—ఏనుఁగుసాలలు గుట్టపుసాలలు లొట్టెలసాలలు సింగపు
సాలలు టంకసాలలు గొలుపుసాలలు నివిమొదలుగాఁగలవి
యన్నియును పరశురామప్రీతి యయ్యెను దేవా! చూడ మన
సైన వానిస్థానములైనను గానరావు మహాప్రభూ!

ముంజ.—ఔరా యెంతపని జరగినది!

విచిత్ర.—మఱియు దేవా! యెక్కడచూచినను గ్రామసింహములే
గాని ప్రదర్శనశాలలో సింహములు గానరావు. చదరంగపు
గళ్లలో జరగెడు నేనుంగులేగాని యేనుంగు లెందును లేవు.
తాడిచెట్లగమళ్లవాఁడు కట్టినలొట్టెలేగాని లొట్టియ లెందును
లేవు. చాకిబట్టలు మోఁచు నంకుమూతిగుట్టములేగాని గుట్టము
లెందును లేవు. రథములు నూచనుగ్గయ్యెను. కాలుబలము
కాలునిఁ గొలువఁబంపఁబడియెను. దేవా దేవరయును నిందు
గలుగుమంత్రివరులును మిగిలిరి. ఇంకేమున్నది నాకుఁ జెప్ప
మహాప్రభూ!

ముంజ.—[దుగ్ధి మభినయించి] కటకటా!

ఉ. అన్నకుమారుఁ జంపితి నటంచును నిప్పులగుండమందు హా
క్రన్నన నన్ను జావుమని బ్రాహ్మణసంఘము తీర్పుదీర్చె నం
చున్నెఱిఁ గుందుచుండ నిటు శోకపువార్తలవచ్చె నక్కటా
యెన్నఁడుఁ గీడెగాక ధర నెందును గీడున మేలువచ్చునే.

మానిసీవృత్తము.—

పై పయివచ్చెడు చింతలవెల్లను బై పయిఁ బోవును వేగమునం
బాపము చేసినదానను లోతుగ మానసమందును గూరిన సు
తాపము వోవునె యెన్నివిధంబుల ధారుణీయత్నము చేసిన సు
తాపము నిల్చిన వేశలపీఠముఁ దాల్పఁగ శక్యమె చిత్తమునన్.

వగగూరియున్న చిత్తముగలనే నిప్పుడేమి చేయగలను ? కిల్బిష
శంకయేగాక బలములెల్ల సమనె. వైరు లిప్పుడె పయిఁబడరానున్న
వారు. వారువచ్చిన వారిచేఁ జూపు నిశ్చయము. దానికంటె నియ్యగ్ని
కుండంబునఁ బడిచచ్చుట మేలు. ఇదియును నీచపుఁజావేగాక సస్త్రరణ
మగునె ? దారపుత్రాదులతోఁ బెద్దకాలము సుఖమనుభవించి వారి
నెల్లర సంతోషపెట్టి ప్రజలను రంజింపఁజేసి వారివలన సంతృప్తివొంది
పేరును బెంపును గాంచి ధర్తార్థకామములం దనిసి మోక్షార్థియై నెమ్మ
దిలో భగవంతునిఁ బ్రార్థించుచు మేనువిడిచి దివంబున కరుగుట
యెంతయు నదృష్టమగును.

తే. అట్టి చావునకే నోచనైతి నకట

యేమి చేయంగఁగల దింక నెవరు దిక్కు

దిక్కుమాలినచావు సందియములేదు

చావవలయుట యయ్యెను జగతి నాకు.

25

కావున నాకిప్పు డార్తజనరక్షకుం డగుభగవంతుఁడుగా కిత
రులు శరణ్యులు గారు. వాని నే వేడికొనెదను. [చేతులు జోడించి
నిల్చుండి భక్తి యభినయించి దీనతతో]

ఉ. ఎవ్వఁడు వత్సలత్వమునఁ బృథ్విశిలాస్థలిఁ గప్పఁ బెంచువాఁ
డెవ్వఁడు గర్భకూపమున నెంతయుఁ బ్రేమను బిడ్డఁ బెంచువాఁ
డెవ్వఁడు నీటజంతువు లనేకములం దయతోడఁ బెంచువాఁ
డవ్విభుఁ డిచ్చుఁగాక ప్రియమారఁగ మాకును శోభనంబులన్.

ఉ. ఎన్నఁగవచ్చు నిద్ధరణి వృక్షములంగల యాకులెల్ల వే
యెన్నఁగవచ్చుఁ మింటఁగలఋక్షములం దరుణీశిరోజపం
జ్జీన్నలి నెన్నవచ్చు జలధిం గలచేపల నెన్నవచ్చు నా
పన్నశరణ్య నావయినపాపము లెన్న నశక్య మీశ్వరా.

30

చ. అరయఁగ నాదుదోషముల నన్నిఁటిఁ బేరిచి కుప్పవేసినం
 ధరణితలంబు నాకసముఁ దప్పక యేకమ యాను దానినిం
 గరము హరింప నీదయినకారుణికత్వము వెల్లి గొల్పినం
 బొరిఁబొరి వేగ కొట్టికొనిపోవునుగాక యిఁకెట్లు పోవునే. 31

ఉ. తప్పులు పెక్కు సేసితివి తథ్యము నీ జనియించినాదిగా
 నొప్పులు లేవు చూడ నిను నొల్లను గావ నటందు వేమొకో
 తప్పులుసేయునప్పటికిఁ దథ్యముగాదట కాచుటంట? నీ
 కొప్పుటపాపహరియను నున్నతనామ మదెట్లు లీశ్వరా? 32

మానినీవృత్తము.—

నాదగు నిల్లును నాదగువాకిలి నాదగుపెండ్లము నాసుతులున్
 నాదగు తోఁటయు నాదగుదొడ్డియు నాదుసమస్త మటంచు మదో
 న్నాదము మీఱఁగ నుంటిని సర్వసమా నిను గానక యిద్ధరలో
 నాదగుతప్పునుగావఁగ దేయిఁక నన్దయమీఱఁగఁజూడఁగదే. 33

ఉ. వైరులు విఱ్ఱవీఁగుచును బారులుగట్టి ప్రలాపవాక్యముల్
 వేరమిఁ బ్రేలుచు న్నిగుల వేడుక నిందును నందుఁ బోవుచు
 న్నారు సమస్తలోకముల నాథుఁడ వీవు తదీయగర్వ మిం
 పారఁగఁ జెల్ల నిచ్చు టిది యక్కట ధర్మవె యార్తరక్షకా. 34

చ. సమయము భక్తకార్యమును జక్కగసేయఁగ నిపువచ్చె నీ
 సమయము దప్పినేఁ జెడును సర్వజగత్ప్రభువామదీయకా
 ర్యము దగ నేరిచేతను దిరంబుగఁ జేయఁగఁజేసె నట్టివా
 రిమదిని జొచ్చి చేయఁగదె శ్రేయము నాకిపు డార్తరక్షణా. 35

సీ. చచ్చిపుట్టిన సవ్యసాచి మన్ననినాఁడు
 బ్రదికించితివి కాదె పరమకరుణ
 నెన్నఁడో దివి కేగియున్నట్టి గురుపుత్రు
 మరల నిచ్చితికాదె పరమకరుణఁ
 బుట్టిచచ్చినవిప్రపుత్రులనల్వరన్
 మరల నిచ్చితికాదె పరమకరుణఁ
 బగవారు చీర ద్రాపది దొల్వ నక్షయాం
 బర మిచ్చితివికాదె పరమకరుణఁ

గీ. నేఁడు భోజుని బ్రదికించి నీచమైన
యట్టి యీరీతి చావు న న్నక్కటకట
చావకుండంగఁ జేయవే జగతిలోన
దీనబాంధవకరుణాబ్ధి దేవదేవ.

36

[తెరచాటున]

ఉ. ఎవ్వఁడు వత్సలత్వమునఁ బృథ్విశిలాస్థలిఁ గప్పఁ బెంచువాఁ
డెవ్వఁడు గర్భకూపమున నెంతయుఁ బ్రేమను బిడ్డఁ బెంచువాఁ
డెవ్వఁడు నీటజంతువు లనేకములం దయతోడఁ బెంచువాఁ
డవ్విభుఁ డార్తకోటికిఁ బ్రియంబున నిచ్చును శోభనంబులన్. 37

ముంజ.—[ఆశ్చర్యమును సంతోషమును నభినయించి] ఇదియేమి!
ఆశ్చర్యమాశ్చర్యము! నాప్రార్థన సఫలమగునని యీవాక్కు
సూచించుచున్నది. [ద్వారమువంకఁజూచి] ఎవఁడురా యక్కడ
ద్వారపాలకుఁడు?

ద్వారపాలకుడు [ప్రవేశించి వందనమాచరించి] దేవా!

సీ. వలచేత మల్లెమొగ్గల నుల్లసిలునేన్లు
దంతదండంబును దాల్చినాఁడు
కర్పూరమిళితమై గమగమవలచెడు
వెలిబూది మెయినిండ నలఁదినాఁడు
చంచద్రుచులవెల్లు స్ఫటికవికారకుం
డలములు చెవులకు దాల్చినాఁడు
రాగి కెంజాయతో రంజిల్లు పెంజడల్
చొల్లెంబుగాఁ దలఁ జుట్టినాఁడు

గీ. పట్టుకచ్చడ మొక్కటి కట్టినాఁడు
మూఁడుకన్నులదేవరంబోలినాఁడు
నెమ్మిఁ గాపాలికుఁ డొకండు నిల్చినాఁడు
వసుమతీనాథ మనసభాద్వారమందు.

38

దేవరయానతి యయ్యెనేని వానిని జొరనిచ్చెద నిది సమ్మతిగా
దేని యవులఁ బంపెద నేమి నెలపు దేవా!

ముంజ.—[సంతోష మభినయించి] వారు నన్నుద్ధరింపవచ్చిన లోక
గురువులురా వారిని రానీరా ద్వారపాలక.

ద్వారపాలకుడు.—చి త్తముదేవా [అని నిష్క్రమించుచున్నాడు.]

కాపాలికుడు.—[ప్రవేశించుచు]

ఉ. ఎవ్వడు వత్సలత్వమునఁ బృథ్విశిలాస్థలిఁ గప్పఁ బెంచువాఁ
డెవ్వడు గర్భకూపమున నెంతయుఁ బ్రేమను బిడ్డఁ బెంచువాఁ
డెవ్వడు నీటజంతువు లనేకములం దయతోడఁ బెంచువాఁ
డవ్విభుఁ డార్థకోటికిఁ బ్రియంబున నిచ్చును శోభనంబులన్. 40

ముంజ.—[కాపాలికునకు సాష్టాంగదండప్రణామముచేసి లేచి]
మహాత్మా ఇదె నమస్కారము.

మత్తకోకిల.—

భూరితేజులు భూతనాథసముల్ మహత్వసమృద్ధులి
ద్ధోరుకీర్తులు చారుమూర్తు లనూనరీతిఁ ద్రిలోకసం
చారు లీరలు దివ్యవైద్యులచాడ్పుదోఁచెడిఁ జూడ మీ
పే రదెయ్యది యూ రదెయ్యది ప్రేమమీరఁగఁ జెప్పరే. 41

కాపాలి.—

మత్తకోకిల.—

పేరులేటికి నూరులేటికి వేడ్కమీఱఁగ లోకసం
చార మెప్పుడుఁ జేయువారము చంద్రమాళిగురుండుమా
కీరసంబున నెవ్వఁడే నొరు నెక్కడేనియుఁ జంపెనే
గోరి యందుల కేగి ప్రాణముఁ గూర్చువారము బొందికిన్. 42

క. వినుము శిరంబును మొండె

బును వేర్వేలుగ నొనర్చి భువిఁ బాఱఁగవై

చినను నదికించి ప్రాణం

బును బోయఁగశక్తి మాకుఁ బొదలుచు నుండున్. 43

ముంజ.—మహాత్మా! నేను గొడుకునుజంపిన క్రూరకర్తుండను మీరు
నన్నుఁ జంపి కృపాళురై గొడుకును బ్రదికించి రాజ్యమియ్య
రయ్య పూజ్యులారా! మీరమరవరులు నేను మర్త్యుడను,
మీరు విమలమతులు నేను దుష్టబుద్ధినిక్షమధరించి నన్నుఁ

జంపి పుత్రుని గావరయ్యా! తనకు మేలుచేయు నార్యులైన
వారికి మాటుమేలుసేయ దాసుఁ డెంతటివాఁడు? కృతజ్ఞుఁడనై
పరమభక్తితో మీకు మ్రొక్కఁగలవాఁడను. నాకుం గరు
ణించి నన్నుఁ జంపి కొడుకును గావరయ్యా! [అని నమస్క
రించి వంగుచున్నాఁడు.

కాపాలికుఁడు.—జననమరణంబులు బ్రహ్మదేవునియాజ్ఞ చేత వచ్చును
గాని మనుష్యుఁడు వరించినంతమాత్రమున శక్యములగునా?
కావున నిన్ను జంపుట మాకుఁ గార్యముగాదు. ఆమహేశ్వ
రునికారుణికత్వముచే నీకుఁ బ్రహర్షమగునట్లు నీకుమారుని
బ్రదికించి దీవించి మేమేగెదము రాజా!

౩. మృతివొందఁడు నీపుత్రుఁడు
శితికంఠప్రసాదమునను సేమముతో న
క్షతతనుఁడై నీయింటికి
నతులితవిభవమునవచ్చు నధిక రయమునన్.

44

ఇప్పుడు మేము శ్తశానవాటికకుఁ బోయెదము హోమద్రవ్య
ములతో నీమంత్రి నొక్కని నీపుత్రునియందుఁ బ్రేమగలవాని నందు
లకుఁ బంపుము రాజా!

ముంజ —[లేచి నిల్చుండి చేతులు జోడించి]తృప్తి నభినయించి,మహా
ప్రసాదము మహాత్మా!

[అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.]

భో జ కు మారము

పంచమాంకము.

ధారాపురములో నొకవీధి.

[బ్రహ్మశర్మ శివశర్మ నారాయణశర్మ యనుముగ్ధురూపారులు ప్రవేశించుచున్నారు.]

బ్రహ్మశర్మ.—ఔరా కాపాలికునిమహిమ! నిమిషములో భోజరాజును బ్రదికించి రాజునొద్దకుఁ దెచ్చి యప్పగించినాఁడు. ఏమి వాని తపోబలము!

శివశర్మ.—తపోబలముగాదు గిపోబలముగాదు నీవు ఛాందసుఁడ వగుటచేఁ దపోబలమనుచున్నావు బ్రహ్మశర్మా! ఆతం డాయు ర్వేదము చదివినవాఁడు. అందు సంధానకరణి యనువిద్యచే భోజరాజుతల మొండెమున కదికించినాఁడు. ఆశాస్త్ర మెవఁడు చదివిన వాఁడే యిట్టిమహిమలు చూపఁగలఁడు. మనవైద్య శాస్త్రము సామాన్యమైనదా! అనాదిసిద్ధమైనది.

నారాయణశర్మ.—[చిటునవ్వు నవ్వుచున్నాఁడు.]

శివ.—ఏమోయి నవ్వెదవు నారాయణశర్మా! నీనవ్వులో నేమో భావమున్నది. మనవైద్యశాస్త్ర మబద్ధమా?

నారా.—కాదు కాదు. మఱియు యోగశాస్త్రమును నబద్ధముకాదు శివశర్మా. [అని మరల నవ్వుచున్నాఁడు.]

శివ.—మఱియేమిటికి నవ్వితి చెప్పుము.

నారా.—ఎవరితోను జెప్పనని నాచేతిలోఁ జేయివేయుము శివశర్మా. నీవు నట్లచేయుము బ్రహ్మశర్మా.

శివ.—అయ్యతోడేసరి [అని తృతీయునిచేతిలోఁ జేయివేయుచున్నాడు].

బ్రహ్మ.—గాయత్రిసాక్షి [అని తృతీయునిచేతిలోఁ జేయివేయు చున్నాఁడు.]

నారా.—ఇది మంత్రబలముగాదు యంత్రబలముగాదు తంత్రబలము.
కాపాలికుఁడు వత్సరాజే సుమా.

బ్రహ్మ.—ఓహో!

శివ.—ఎట్టెట్టా! అట్లయిన వత్సరా జీవిద్య నేర్చికొన్నాఁడా యేమి?

నారా.—నీవు వట్టి మొద్దువోయి యింకను నీకు బోధకాదయ్యెనా?

శివ.—అందఱకును సమానముగాఁ దెలివి తేటలుండునా లోకములో?
కోపపడక మెల్లగఁ జెప్పవోయి నారాయణశర్క.

నారా.—నేను జెప్పినమాట కెదుటివాఁ డపార్థముచేసికొనునప్పుడు
నాకు వచ్చుకోప మింకెప్పుడునురాదు. ఓర్పుగలిగి చివరదాఁక
వినుము చెప్పెదను.

శివ.—అట్లే వినియెదము చెప్పు నారాయణశర్క !

నారా.—రాత్రి వేళ మహామాయాభవనములో. వత్సరాజు భోజ
కుమారుని తల నఱకుటకుఁ గత్తియెత్తఁ గానే నీవు వంశ
నాశనమైపోయెదవని జలధరగంభీరస్వనంబున భోజకుమా
రుఁడు శపించెను. అట్లు శపించుటయు భోజకుమారుఁడు
పిశాచమై తనను దనవంశమువారిని బట్టికొని నశింపఁ
జేయునని భయపడి వడవడవడంకుచు వత్సరాజాయన నొక
భూబిలగృహంబునందు భద్రమగునట్లు దాచి ముచ్చివానిచే
నొకశిరస్సును జేయించి కొనిపోయి రాజునకుఁ జూపెను.
రాత్రి వేళ యగుటచే రాజాశిరమును నిరూపింపలేడయ్యెను.
పిమ్మట రాజు నిప్పులగుండమునొద్ద నిల్చుండి దైన్యముతో
భగవత్ప్రార్థనము చేయునప్పు డాతఁడు కాపాలికుఁడై పొడ
సూపెను. అట్లు పొడసూపుటకు ముందాతఁడు రాజసభాబహి
ర్వారమునొద్దకుఁబోయి సభలోనున్న బుద్ధిసాగరుఁడు వెలు
పలకువచ్చుటయు నాయనతో నేకాంతమాడెను. ఆయేకాంత
సంభాషణము దీనిజము వెల్లడిచేసెను. ముంజరాజు బ్రతికి
యున్నాడని చెప్పి కాపాలికుఁడవై రమ్మని బుద్ధిసాగరుఁడే
వత్సరాజును బోధించెను. ఆచేరువను నేను బొంచియుండి
వారి యాయేకాంతసల్లాపములు సాంతముగా వింటిని. మఱియు

శ్శశానవాటికలోఁ గాపాలికుని గలసికొమ్మని ముంజరాజు
పంపినమంత్రి బుద్ధిసాగరుఁడే సుమా!

శివ.—ఆహా యిప్పుడు తెలిసినది తెలిసినది. ఈయిద్దఱలో నున్నదీ
కిటుకు.

నారా.—ఈపరమరహస్యము వెల్లడిచేసితి రేని మనకు సంభావన
యిక్కడ నే దొరకును మనబుట్ట లెగురును. చెవియున్న వానిని
విననీకుఁడు.

శివ.—అమ్మతోడు. చండాలుఁడు [అని మరల నారాయణశర్మ చేతిలోఁ
జేయివై చుచున్నాఁడు].

బ్రహ్మ.—గాయత్రిసాక్షి [అని మరల నారాయణశర్మ చేతిలోఁ జేయి
వై చుచున్నాఁడు].

శివ.—మన మీమాటలసందడి నాలస్యముచేయుచున్నాము. భోజ
పట్టాభిషేకమునకు బ్రాహ్మణులందఱు రావలయునని యా
హూయమువచ్చి గడియ సేపయినదిగదా! ముహూర్తకాలము
సమీపించినది పోవుదము రండు.

నారా.—సభామండపములో భోజరాజు సింహాసనస్థుడై యున్న
వాఁడు. అందు ముంజరాజును మంత్రులును సామంతరాజులు
మొదలుగాఁగలవారు సమావేశమై యున్న వారు. బుద్ధిసాగ
రుఁడుకూడ ముంజరాజున కిష్టుడై యందే యున్నవాఁడు
వ్యవధిలేదు లెండు.

బ్రహ్మ.—మనలనందఱను లోపలికి రానిత్తురా?

నారా.—దానికి సందేహమేమి?

ఉత్సాహ.—

వీరు వృద్ధులైనవారు వీరు బాలు రంచునున్

వీరు ధనికులైనవారు వీరు వేద లంచునున్

వీరు పురుషులైనవారు వీరు స్త్రీ లటంచునే

రేరుపటపరాదు భేద మిట్టి యుత్సవంబులన్.

మఱియు సార్థకనాముఁ డగుబుద్ధిసాగరుఁ డండున్నవాఁడ
ఆతిథ్యంబున నెవ్వరికిని లోపముండదు.

[తెరచాటున భేరిమృదంగాదిధ్వనులు మ్రోగుచున్నవి].

శివ. — అల్లదె సభామండపముదిక్కునుండి మంగళతూర్యరవంబులు
వినవచ్చుచున్నవి. ముహూర్తకాలము సమీపించినది మనము
కాలుక్రిందఁ బెట్టకుండఁ బరువిడవలయును రండు.

[పురజనులు నిష్క్రమించిరి].

ఇది విష్కంభము

రంగము-రాజసభామండపము.

[అంత యథానిర్దిష్టంబుగ సింహాసనస్థుడైన భోజరాజును ముంజ
రాజును బుద్ధిసాగరాదిమంత్రులును విదూషకుఁడును సామంతులును
బ్రాహ్మణులును బ్రవేశించియున్నవారు. భోజరాజున కిరుప్రక్కలను
నీళ్లపసిఁడికుండలు చంక బెట్టికొని యిద్దఱుముత్తైదువులు నిల్చున్నారు.]

ముంజ. — [భోజునిఁ గౌఁగిలించికొని యానందబాష్పములు కూర్చుచు]

ఏమియాశ్చర్య మేమియాశ్చర్యము! ఏమి నాభాగ్య మేమి
నాభాగ్యము!

ఆ. అధికదీర్ఘరోగి యారోగ్యమును గాంచు

నట్లు డప్పిగొన్నయతఁ డమృతపు

కడవగన్నరీతిఁగడుఁ బేదనిధిగన్న

భంగిఁ గొడుకు మగుడఁబడయఁగంటి.

2

అయ్యో సిద్ధుఁ డంతర్ధానమయ్యే వానిపాదములుపట్టి ముక్తి
నందఁగోరితిని.

బుద్ధి — ఆయనవచ్చినపని సఫలమయ్యె నింకేల యుండును దేవా?

విదూషకుఁడు. —

ఆ. అల్లఘనులుచేయు నాడంబరముసేయ

రవనిఁ గార్యకరణమందు ఘనులు

కార్యమైన పిదప ఘనులువోలెను వార

లోసరిల్లుచుందు రొయ్యనొయ్య.

3

ముంజ — నీవు చెప్పినది నిజము వాఘాలా! మఱి దేవుల నిరువురను

జేటి జనసమేతముగాఁ బిలువుము.

విదూ.—దేవరసంకల్పసిద్ధులరు. ఇదె వారిరువురును జేటీజనసమేతముగను బ్రాహ్మణసువాసినులసమేతముగను విజయముచేయుచున్నారు.

[సావిత్రి దేవియు సుసీలా దేవియుఁ జేటీజనాదులతోఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

సావిత్రి దేవి — [భోజరాజును గౌఁగిలించికొని కన్నీరువిడుచుచు]

ద్విపద.—

ఎందుంటినాయనా యెందుంటితండ్రి

[గద్గదస్వరముతో]

యెందువోయితివయ్య యిందాఁక నీవు

[గద్గదస్వరముతో]

నీరాజ్యమెల్లను నిష్కారణముగ
నారవేసికొని తా ననుభవింపుచును
బట్టెడన్నము నీకుఁ బరమపుణ్యాత్మ
పెట్టఁగా బరువు నీపినతండ్రికయ్యె.

4

... ..
... ..

ముంజ — [జనాంతికముగా విదూషకునితో] ఇదియేమి వాధూలా సావిత్రి దేవిపరమపతివ్రత నన్ను శపించునని భయమగుచున్నది యేమిచేయుదును? పతివ్రతశాప మూరకపోదు.

విదూ.—[జనాంతికముగా] దాసునితప్పు దండముతో సరియన్నట్టి లింకేమియు వలవదు. మెడకుబట్టచుట్టికొని యాయమ్మపాములకు నమస్కరింపుము.

ముంజ.—[ఉత్తరీయము మెడకుఁజుట్టికొని సావిత్రి దేవికి సాష్టాంగ దండప్రణామముచేసి నిల్చుండి చేతులుజోడించి విషాదమభియించి] అమ్మా యిదె నమస్కరించుచున్నాను.

ఆ. కొడుకుఁ జంపినట్టి క్రూరకర్తుండు నీ
పాదములకుఁ దల్లి వందనంబు